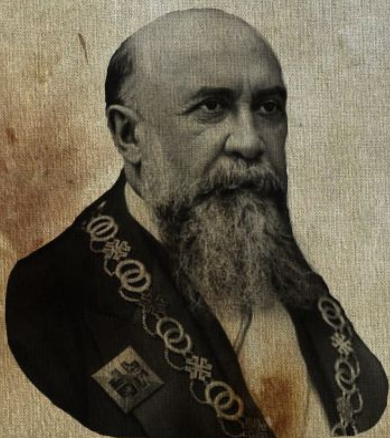
Nicolae Iorga

Pagini despre Basarabia de astăzi

Pagini despre Basarabia de astăzi

(publicistică, 1904-1912)

de Nicolae Iorga

Basarabenii în războiul Rusiei

De mai bine de jumătate de an, un strașnic măcel se făptuiește în locuri foarte îndepărtate și despre care cei mai mulți dintre europeni n-aveau până acum nici idei lămurite, pe apele calde ale mărilor Asiei răsăritene, în văile Coreei muntoase, în munții Manciuriei fierbinți sau înecată în ploi mocirloase, pe câmpiile de orez, umede acum de sânge, pe stâncile blăstămate, unde putrezesc neîngropați miile de morți, la Port Arthur ucigătorul. Corăbii uriașe se înghit de valuri, cu toate viețile tinere ce cuprindeau în ele, trupuri omenești îmbucățite sar în văzduh împinse de flăcări neobișnuite, pământul se rupe zvâcnind supt pașii regimentelor ce-și întrerup asaltul prefăcându-se într-un praf sângeros, tunuri aruncă neprecurmat moartea din mii de guri grozave, zi și noapte; oameni se găuresc cu gloanțele, se taie cu săbiile, își rup oasele în nebune încleștări de moarte; däunăzi, pe când stăteam eu și tu, cetitorule, în liniște la lucrul nostru sau poate la petrecerile noastre, s-a întețit în acel iad mai strașnic decât orice închipuiri ale noastre despre un iad răzbunător jos, supt coaja pământului sau supt toate trupurile luminoase ale stelelor, în locul de peire ce se zice Liao-lang și care va fi vestit pentru aceasta în veci de

veci, s-a întețit o încăierare înspăimântătoare între peste jumătate de milion de oameni, cari nu se urâseră niciodată, o așa de spăimântătoare încăierare încât 60 000, șaizeci de mii de suflete s-au desfăcut, s-au rupt în chinuri din trupurile lor spârcuite, ciuntite, arse, - adecă atâția oameni câți flăcăi se găsesc de toți supt steaguri în țara noastră, câți ar face a patra parte din populația Bucureștilor.

Și acestea toate se petrec, nu doar pentru că un neam fără de milă s-ar abate năprasnic asupra țerilor luminate ale lumii, care ar fi datoare să-și apere, cu orice jertfe, neatârnarea, munca, înflorirea, pentru vremea de astăzi și pentru toate vremile. Nu, barbari de aceia nu mai sunt, sau, dacă se află undeva, ei lucrează din greu pentru negustorii leneși, putrezi de vicii și turbați după petreceri, ai Europei noastre și ai Americei, stăpâni ai timpurilor de astăzi. Omorurile uriașe se fac pe acele ape, pe acele câmpii, pe acei munți nenorociți numai pentru că o mare putere creștină a continentului nostru, un mare Stat răspânditor de civilizație vrea să ție în lanțurile sale câteva milioane de chinezi din Manciuria, câteva milioane de coreeni din Coreea, oameni galbeni, fricoși și înapoiați pe cari nu vreau să-i lase în mâna străinului om alb, ci să-i alipească mai bine de dânșii, iaponezii, alți oameni galbeni, cari și-au însușit

prin pricepere și muncă toate descoperirile și puterile noastre și nu înțeleg să fie despoiați și umiliți de nimeni.

De aceea această nimicire de vieți care va urma și alte luni și poate și alți ani, fiindcă Rusia e mare, puternică și mândră și fiindcă până acum ea a fost pretutindeni și rușinos învinsă. Sute de mii de oameni, de flăcăi, cu neveste, copii și mame, vor trebui să piară pentru aceasta, ca și cum ar fi vinovați de cea mai mare nelegiuire.

Și iată că acum, între atâtea vești zguduitoare care năpădesc în fiecare zi, ca bombele și gloanțele acolo, cade și aceea că un ucaz împărătesc a chemat supt steag pentru a-i trimete pe câmpul de luptă oștenii din guberniile Basarabiei, Chersonului și părților vecine.

Gubernia Basarabiei? Noi cunoaștem această „gubernie”, și ca o perdea neagră ni cade înaintea ochilor la această veste, între atâtea, despre război.

În această gubernie, care se întinde de la Prut până la Nistru, ape cântate în doinele noastre, de la Hotinul în cetatea căruia pietrele nu sunt legate cu alta decât cu cel mai bun sânge al nostru care, uscându-se de veacuri, s-

a făcut tare ca bronzul, până în Dunărea-mamă, în această lată, roditoare, luminoasă gubernie, sunt târguri de evrei și de ruși, și de bulgari, și de lipoveni, și de greci, și de nemți și de atâtea neamuri străine. Dar toate aceste târguri nu sunt nimic, ca frumusețǎ, ca preț, ca muncă și vechime străduitoare și chinuită, pe lângă sutele de sate albe, cu care sunt înflorite toate șesurile, toate miriștile de aur, toate pajiștile verzi, toate popușoiurile arse de secetă, toate livezile pline de roadă. Cei ce locuiesc în aceste sate sunt niște oameni nalți, chipeși, blânzi la față și dulci la grai, niște oameni miloși, compătimitori pentru orice durere, simțitori pentru orice suferință, supuși cârmuirii pe care o socot trimeasă de la Dumnezeu care încearcă pe aleșii săi. Rușii înțeleg ce bunătate zace în sufletele lor și-i numesc oi, asămănândui cu făptura aceea fără grai, așa de nevinovată încât s-a făcut vrednică de a fi nume și icoană pentru Mântuitorul nostru. Au veșminte albe învoalte și poartă căciuli de viteji pe lungile lor plete, întocmai ca țeranii României și ai atâtor țeri de robie. Și graiul lor e graiul acelor țerani liberi sau robi, graiul în care sunt scrise aceste rânduri, graiul în care ți-a vorbit întâi mama, cetitorule, graiul în care ți-ai mărturisit dragostea, graiul în care te-ai îndreptat către mintea fragedă a copiilor tăi.

Acei oameni sunt români și, cu toate că de aproape o sută de ani ei sunt smulși de lângă noi, cu toate că granițile care ne despart sunt zidite din oțel nemilos și nu se pot deschide pentru gândurile unora și ale altora, cu toate că ei nu mai pot ști nimic deplin și adevărat despre cât am lucrat și am suferit și am luptat și am izbândit de atunci, ei nu se leapădă, cum nu s-ar lepăda de Dumnezeul legii creștine, - de limba noastră și de neamul nostru, cele sfinte. Când îi întrebi ce sunt, ei se mărturisesc moldoveni și, întinzând mâna lor zgâriată de fierul muncii și arătând toată zarea, și la apus și la răsărit, ei zic: „Vezi, toată asta e țară moldovenească!”

Și acuma o poruncă față de care nu poate fi nici o mântuire, îi cheamă la război, la războiul din Manciuria; înțelegeți, neamuri luminate și miloase ale lumii: din Manciuria. Și vor porni flăcăii albi la față de jale, se vor smulge de la căsuțele lor, de la părinții și nevestele și copiii lor, se vor smulge de la dulcea lor „țară moldovenească”; ei vor merge grămădiți ca vitele în vagoanele fierbinți, vor merge zile și săptămâni, cât trebuie ca să străbați jumătate din Europa și Asia toată, în lat, și vor ajunge la Carbin, la Port Arthur sau unde va fi atunci nemernica jertfă de oameni. Se vor lupta credincios, drept, frumos, cum din neam în

neam a fost deprinderea poporului lor și vor pieri rânduri întregi, întregi regimente, sute și mii, arse, împușcate, tăiate cu săbiile, sfărâmate în bucăți. Și acasă nu vor mai vedea niciodată pe Ion sau pe Vasile plecat cu pușca pe umăr pentru a purta războaiele muscalului și a pieri de moarte grozavă, ca să nu aibă iaponezii Manciuria. Iar, dacă Basarabia va rămânea săracă de flăcăi, ce pagubă e despre aceasta! Rusia e mare și puternică, și se vor aduce în această gubernie locuitori din altă gubernie pe care o va fi cruțat războiul.

Dar cine ni va da nouă, acestui mic, sărac și de o mie de ori nenorocit neam românesc pe ai noștri pierduți pentru astfel de scopuri?

Fiindcă suntem puțini și slabi, noi vom pleca doar fruntea și vom plânge, cum am făcut de atâtea ori și pănă acuma. Ba încă, pentru a întrece caraghioasa grozăvie a împrejurărilor, noi nu vom ști anume unde se luptă cu moartea și cad ai noștri și, când vom afla, peste câteva săptămâni, că într-o încăierare uriașă au căzut mai mulți ruși decât iaponezi și că biruința a rămas astfel acestora din urmă, noi ne vom gândi cu oarecare mulțămire în cuget că dreptatea are și ea zilele ei. Și cuvintele cu care vom mărturisi acest gând vor fi singura noastră pomenire pentru frații noștri drepți și buni,

pentru frații noștri nevinovați și blânzi, morți pentru cinstea acelui steag străin!

În războiul fără folos, în războiul fără dreptate, în războiul altora pentru care sunteți chemați să luptați și să suferiți, Dumnezeu, care nu vă va da biruință, să vă cruțe, frați români din Basarabia îngenunchiată!

1904 (Sămănătorul, anul al III-lea, nr. 37.)

Veşti din Basarabia

Românii cari cunosc aşa de puţin România - parcă te poţi lăuda că o cunoşti şi că ai cheltuit atâta şi atâta pentru aceasta? -, nu cunosc mai deloc teritoriile româneşti de care România e încunjurată, precum o piatră scumpă este prinsă în aurul scump. Ardealul, Crişana, Banatul sunt drumul la Pesta, care duce la Viena şi aceasta la Paris sau la staţiile de băi. Braşov, Feldioara, şi se face noapte; a doua zi frumoasa gară a capitalei ungureşti gâfâie de trenuri şi furnică de lume grăbită, în răcoarea neguroasă a dimineţii. Arad: atâtea minute oprite pentru trenul de Vârciorova. Bucovina, un petec de pământ austriac, pe vechea linie „Lemberg-Czernowitz-Jassy", şi câţi dintre călătorii noştri nu vor fi trecând fără nici un interes, nici o curiozitate, nici o simţire lângă acel „Czernowitz", cu evreii săi primitivi încadraţi în vitrina gării: unde se mântuie ai noştri, unde încep neamuri străine, cine ar putea să spuie! Iar, cât despre cel mai de curând smuls pământ al României, Basarabia, în care până la 1878 era încă un colţ al nostru, el e cu totul necunoscut, mai rău decât China, Iaponia, Sumatra şi ostroavele oceanice ale mâncătorilor de carne, despre care mai vorbeşte, cu ilustraţii, câte un „Ziar al călătoriilor". Prutul, îngustul râu mâlos, lutos,

râpos, nu mai e o apă dunăreană, ci o prăpastie uriașă prin care se despart două lumi ce nu pot avea nici o legătură între ele. Cutare pe care împrejurările îl aduc în județele mărginașe privește în liniștea amurgitului spre malul rusesc de pe care se ridică fumul vetrelor și chiotele păstorilor ce-și strâng vitele, privește, zic, cu aceleași nelămurite sentimente de melancolie, fără dorință de a ști, cu care va privi peste o clipă la pavăza de aur șters a lunii, unde se zice că ar fi munți și lacuri și rămășițe vechi de ființe care au fost vii.

Dacă vorbești despre Basarabia cu un om luminat, cu unul în adevăr luminat, care cetește, gândește și spune ce trebuie, iar nu cu obișnuita dârdală, în mintea ușoară a căruia joacă tot felul de drăcovenii nefolositoare și neînțelese, el va face cu mâna un semn deznădăjduit când se va pomeni de dânsa. Aceea e țara muscalului, care ia oricând și nu dă niciodată îndărăt; pe malul stâng al Prutului nu se va înfige în vecii vecilor steagul cu stema în care s-a cuprins zimbrul lui Ștefan cel Mare! Moștenire pierdută pentru totdeauna! Frântură de trup viu aruncată în gura lupilor nemilostivi! Și ce ai putea să știi măcar despre pământul pe care-l păzește, îl apără de orice atingere a spiritului, de orice flacără a inimilor, straja aspră a cazacilor biciuitori? Iar, dacă ai răzbate chiar

ca să afli, care ar fi folosul? Țeranul nostru de aici din țară chiar, ascultă prea bucuros vorbele de momeală ale năimiților cari pomenesc de fericirile ce cad asupra satelor și sărăcimii în stăpânirea largă și bogată a împăratului de aceeași lege ; ce poate să mai fi rămas pentru noi în inima țeranilor basarabeni, mai bogați - se zice - decât ai noștri? Preoțimea n-are de ce să se plângă; ba dimpotrivă rostul ei e mai mare într-o țară unde icoana stă alături cu armele împărătești. În sfârșit, pe patriotismul negustoresc și al unei boierimi ruinate, crescute în școli străine, cine s-ar putea răzima?

Socoteala e bună pentru cine nu înțelege altă viață românească decât aceea ce se poate căpăta prin unirea cu România. La aceasta însă n-avem dreptul să ne gândim astăzi, față de Basarabia mai puțin încă decât față de orice alt pământ pe care l-am pierdut politicește. Cu totul altfel se înfățișează lucrurile când pornim de la faptul că, materialicește, noi n-avem încă, prin munca țerănimii noastre, acest pământ, că legătura cea mai tare între dânsul și neamul nostru nu e ruptă, și ni punem ca întâie întrebare dacă acolo unde e același trup n-ar putea învia același suflet, dacă nu s-ar putea chema viață în membrul amorțit numai.

Descrierea de călătorie a profesorului

Weigand, cercetătorul cu stăruință al limbii noastre, și câteva scrisori pe care le-a suflat către mine un vânt norocos mă ajută să spun că Basarabia nu e așa de închisă, așa de adormită, așa de pierdută - din punct de vedere național și cultural, zic, nu iredentist -, cum s-ar crede.

Cei ce stăteau în fruntea lucrurilor la 1812 joacă astăzi mai mult un rol de paradă zădarnică. Dacă ar fi fost boieri mari în număr mare, păstrând legăturile de familie și de interese cu Moldova, ar fi ieșit, desigur, altfel. Dar așa, cu câțiva veliți dezrădăcinați și cu o mulțime de răzeși săraci, rusificarea, înstrăinarea a putut merge răpede. Unii din boieri stau la Chișinău, alții pe la țară, unde nu vei fi primit bine, ca în Ardeal, ca în Bucovina, numai pentru că ești român de aiurea. Alții au zburătăcit în vasta lume ciudată a Rusiei tuturor neamurilor - Americă de Nord a despotismului.

Negustorii sunt mai ales evrei și greci, în al doilea rând bulgari, ruși. Evreii nu sunt nicăieri mai părăsiți în voia murdăriei și întunecimii: Orheiul nostru străbun, Bălțile sunt adevărate cloace, care s-ar putea asămăna doar cu gunoaiele mahalalelor din China. Grecii, cari în 1812 au fost mai bucuroși de Basarabia decât de Moldova, sunt căpeteniile evreilor; ei sunt

marii negustori și arendașii cei mari: grecul Sinadinos e cea mai puternică pungă din Basarabia. Specula pământului se face în cel mai nerușinat chip de tovărășiile greco-ebraice.

În fruntea satelor stau pristavii țerani și preoții. Preoții Basarabiei sunt „moldoveni", bucuroși dacă pot ceti la slujbă din cărți „moldovenești" cu buchi (căci mulți nu știu cartea latinească în care scriem noi). Ar fi bucuroși și de alte cărți, dacă ar fi de acelea pe înțelesul lor și dacă s-ar găsi cine să le trimeată. Sunt oameni buni, pe cari nu trebuie să-i uităm.

Țeranul nostru, pentru care o sută de ani nu înseamnă nimic, e așa cum a ieșit de supt frâul lui Constantin-Vodă Ipsilanti pentru a trece la împăratul pravoslavnic. Carte rusească nu știe, fiindcă școala de sat ține trei ani de zile numai, și în fiecare an numai cinci luni. Dacă rămâne în sat - și rămâne mai totdeauna, căci acolo se trăiește în caste -, el va uita puțina rusească ce deprinsese. El știe că această limbă îi folosește, dar, neavând consăteni ruși în număr mare (cum e în Bucovina), n-o poate însuși în adevăr și păstra. Cei ce se fac preoți nu uită că s-au născut într-un sat românesc și caută să se întoarcă acolo sau în altul. Câțiva, în sfârșit, trec la Universități, dar nici aceia nu pierd legătura cu neamul din care au pornit. Prin orașe

depărtate, prin strașnice locuri de osândă, unde i-au aruncat avânturile lor liberale, ei scriu românește, cerând cărți, și anume „cărți de cultura și istoria neamului nostru”, zice unul, „mai serioase și documentate”. „Foarte aș vrea”, spune un altul, „să aib carte postală cu chipul Universității din Iași: am auzit că zidirea e foarte frumoasă”. Și un al treilea se bucură astfel de reinstalarea limbii noastre în Chișinău, singurul oraș în această mare sălbăticie fără drumuri, fără luminat, fără strade: „Câțiva ani înapoi era o mirare dacă auziai limba moldovenească pe strada Chișinăului: nimeni n-o vorbia afară de țeranii veniți de la sate. Iar acuma în toate zilele aud inteligenți vorbind moldovenește”. Până departe peste Nistru, dulcea noastră moldovenească triumfă, sună biruitoare între neamuri.

Acestea se întâmplă fără nici un amestec al nostru, căci noi dăm Basarabiei numai... dezertori. În locul acestor fii rătăciți cari pleacă batjocurind țara, ar trebui să ne descoperim basarabenilor prin cărți. Și parcă-mi sună la urechi aceste cuvinte simple și grave: „cărți de cultura și istoria neamului, serioase, documentate”... Și pe înțelesul tuturora. Cărturari înfumurați ai unui popor de țerani fără învățătură, spuneți câți ați scris de acestea, cu câte ați putea răcori setea celor cari le cer în

Basarabia uitată?

1904 (Sămănătorul, anul al III-lea, nr. 52.)

Cu prilejul dizolvării Dumei rusești

Duma a fost dizolvată. O nouă Dumă se va aduna abia peste nouă luni, la 5 mart. st. n. 1907. Nici condițiile în care se vor face alegerile nu sunt arătate.

E o lovitură de stat ca aceea pe care a făcut-o Carol al XIea. Regele Franciei a plătit-o cu tronul. Vom vedea cât e de tare partidul revoluționar lovit drept între ochi de ucazul lui Nicolae al II-lea.

Palatul ședințelor e închis și pus supt pază.

Petersburgul e deocamdată în stare de asediu, supt regim militar. Unii din deputați au ținut o consfătuire în Finlanda, unde este un regim special care îngăduie aceasta.

Ziua de duminecă, 9 iulie, mai are un învins: pe neghiobul de Goremâchin, învinuit că prin nepriceperea lui, Duma a putut ajunge așa departe.

El e destituit fără a se pomeni vreo demisie. În locul lui vine tot unul ca dânsul: Stolâpin. Dizgrația împărătească are două uși prin care pot ieși deopotrivă cele două tabere învrăjbite.

Cine va scrie istoria celor două luni de foarte lungi și aprinse discuții ale Dumei va trebui să constate următoarele lucruri:

Dorința de a imita ceea ce au făcut francezii la 1789, de a schimba o țară prin discuțiile dintr-o adunare modestă, care se ridică de la sine la înălțimi revoluționare și stăpânitoare.

Credința că oamenii sunt unul ca și altul, numiri abstracte, și că ei sunt mișcați, într-un chip ce se poate prevedea și pregăti, de idei, de teorii.

Siguranța deplină în aceste teorii care ar cuprinde ca o destăinuire veșnică a sfintei și marii zeițe Rațiunea.

Și, în sfârșit, multă, foarte multă vanitate omenească, în dorința de a ieși la iveală prin lungi desfășurări de judecăți, vanitate care cuprindea pe orice vorbitor, de la focosul Tatar Aladin, doritor de războaie mari, până la cel din urmă biet gângav care putea lega două vorbe.

Neizbânda au adus-o mai multe împrejurări:

Neînțelegerea în Dumă, mult mai puternică decât aceea din Adunarea Națională de la 1789. În aceasta, erau oameni din același neam și din două clase, care, măcar mai târziu, se

puteau înfrăți; în Dumă erau slugi ale cârmuirii, erau oameni fără nici un fel de îndreptare, erau nobili ce-și ofereau jertfa, erau cugetători socialiști ai faptei și erau anarhiști sălbateci. Și, mai ales, erau toate neamurile, tot furnicarul de rase al marii împărății barbare.

Adunarea Națională s-a răzimat de la început pe plebea Parisului, cea mai războinică din toate, crudă și neînduplecată. Duma a pierdut din ce în ce mai mult legătura cu muncitorimea capitalei, slăbită de ultimele lupte și alcătuită, de alminterea, din oameni blajini, deprinși de veacuri cu supunerea. Iar nesfârșit de mulți țerani, încă mai blajini, sunt departe...

Și, în sfârșit, cultura, cheagul mișcărilor de prefacere moderne lipsea de multe ori și specialiștilor în discuții cari vorbeau de pe tribuna Dumei.

1906 (Neamul românesc, anul I, nr. 19.)

Către frații din Basarabia

I

Foaia românească din Basarabia care poartă în litere latine deasupra unui cuprins în slove rusești numele țerii pierdute de noi, dă în supliment actele oficiale privitoare la dizolvarea Dumei și la întemeierea din nou - cine știe pe cât timp? - a tiraniei în Rusia.

Regimul Trepov, care se ascunde supt un minister alcătuit din oameni de paie, bieți biurocrați miluiți pe rând cu dregătorii pănă au ajuns la cea mai de sus, a luat măsuri împotriva tiparului. Cele mai multe ziare din capitala rusească au fost oprite; pe celelalte le-a încolțit cenzura, vechiul meșteșug dobitoc al foarfecelor crude purtate de mâna fricoasă a cinovnicului. Cine știe dacă, printre foile ce vor fi lovite, nu se va afla și Basarabia bătrânului Gavriliță din Chișinău și a tinerilor cu sentimente și democratice și naționale, mai ales democratice, dar și naționale, cari-l încunjură. Dacă nr. 14, cel cu proclamațiile „autocratului" care nu se învoiește a-și jertfi de hatârul nimănuia „autocrația" străjuită de sfatul de familie al Marilor Duci, de înțelepciunea lui Trepov și de evlavia lui Pobiedonosev oracolul,

dacă acest nr. cu jalnic supliment nu va fi cel din urmă, foaia „moldovenească” poate să-și strice ulciorul mergând alteori la apă. Desigur că ea nu mai are astăzi siguranța pe care o avea la început și în urmarea ei, pănă în ziua loviturii de stat.

Noi am iubit această foiță sfioasă și săracă, nesigură de drumul ei, de alcătuirea, de limba, de ortografia ei, fiindcă ea ni se părea ca un glas de frate pierdut de multă vreme care se aude din nou, depărtat, îngăimat, stâns, nu cerând un ajutor - căci nici el nu cutează, nici noi nu-l putem da -, ci încercând câteva vorbe în graiul pe care-l vorbea acasă, când se afla în jurul vetrei sărmane, înainte de a fi prins și dus întruna din multele încăperi de robie ale împăratului celui mare. Basarabia a trimes deputați la Dumă, dar glasul acelora nu sa auzit, fiind aleșii oameni fără încredere în ei și fără mijloace. Alți români basarabeni, ca învățatul jurist Gărdescul, veneau de la Universitatea rusească unde erau profesori și ei se amestecau în haosul de ceartă pentru a vorbi de adevăruri veșnice și de îndreptări folositoare oricărui neam. Așa încât numai prin rândurile acelea ale Basarabiei, pe care le buchiseream încet, ca unii ce suntem puțin cunoscători ai cirilicei degenerate și amestecate care e alfabetul rusesc, numai prin ele ni venea așa o

știre slabă, nedeslușită despre gândul, despre suferința și dorul acelor două milioane de români ce se află peste apa blestemelor.

Și, câtă vreme a fost dincolo de Prut oarecare siguranță, câtă vreme se putea urma o tactică de „moldovenii” din împărăția tuturor nedreptăților, atâta vreme am crezut și noi că se cuvine a nu li turbura rosturile, a-i lăsa să umble cum cred pe drumuri ce li sunt lor mai bine cunoscute decât nouă și să așteptăm pentru a vorbi ceasul unei crize.

Acest ceas se înfățișează astăzi, deși nu în chipul ce puteam să-l așteptăm.

Putem vorbi deci.

II

Basarabia are înainte de toate un mare număr de săteni din neamul nostru, lucrători de ogoare tot așa de buni cum sunt de buni cei de la noi. Unii au pământ, răzeșii, deși nu în cele mai bune împrejurări pentru a-l lucra. Alții lucrează din greu pe moșia grecului, foarte puternic în acea țară a armeanului, a polonului, a muscalului, a „moldoveanului” de același sânge chiar.

Toți acești fii înstrăinați, dar cu totul neschimbați, ai neamului nostru doresc înainte de toate să-și înjghebe mai bine rostul vieții, căpătându-și sau lățindu-și, liberându-și de sarcine câmpiile. „Vrem pământ” se aude și acolo cu o putere deznădăjduită, cu toate că țeranul din Basarabia nu e, fără îndoială, mai nenorocit decât al nostru (în această privință, România întrece toate celelalte ținuturi românești). Din nenorocire, în afară de această călduroasă dorință, impusă de nevoile firești ale vieții, țeranul de peste Prut nu mai are decât un simț al inimii către acei cari pe aiurea, oriunde, în locuri necunoscute, în împrejurări pe care nimeni nu vine să le deslușească în fața lor, se împărtășesc de același grai, cari li luminează mintea, li încălzește inima, li aduce lacrime în vârful genelor și li mângâie urechea jignită de asprimea poruncii sau momelei străine, a muscalului și jidovului. Fără școală românească, fără limba lor în biserică, de multe ori fără preot român, ei nu se pot înălța până la gânduri de mândrie românească, de înțelegere iubitoare a legăturilor ce țin la un loc, peste toate hotarele, neamul.

Ar fi trebuit, credem, să se ție samă de acest lucru hotărâtor. Foaia românească începătoare să nu se inspire de la orașe, unde în același văzduh de visuri albastre sau de neguri

sângeroase trăiesc sufletește ca frații, ca tovarășii cei buni și nedezlipiți ai aceluiași război, tinerii „moldoveni” ce au învățat în școlile mici și mari ale Rusiei, ce s-au pregătit prin cetirea literaturii rusești revoluționare, alături cu muscali cari au aceleași plete mari, aceiași ochi focoși, aceleași amintiri de suferințe și același avânt de a răsturna vechea capiște a tiraniei, peștera apărătorilor și ucigătorilor de oameni, și, în sfârșit, alături de amărâtul evreu, înveninat din neam în neam de înjosirea și prigonirea rasei sale pribege oriunde și oriunde rău văzute, care ridică sus glasul pentru a pune în mișcare, lângă mâna lui rareori voinică, mâna creștinului de ispravă. Să se fi lăsat veștile despre oștenii ce se răscoală, despre satele de pe stepa rusească ce se plâng și ele despre aceleași dureri, să nu se fi vorbit deopotrivă de toate făpturile lui Dumnezeu care sufăr de mult, și nu mai pot răbda.

Ci să fi pornit încet o propovedanie către ai noștri despre ale noastre. Răbdător, în graiul cu totul înțeles, să se fi vorbit țeranului, nu numai de pământul ce după dreptate trebuie să i se dea și pe care, mai la urmă, dacă și când îl vor căpăta semenii săi de muncă, îl va avea și el, ci mai ales despre sufletul și toate nevoile lui. Să nu i se fi vorbit ca de un dușman despre boierul său, când e de același sânge, ci mai bine să se

fi căutat a se câștiga cu oarecare blândeță, în numele frăției neamului, acest boier el însuși. Să nu se fi lăsat la o parte rostul cel mare pe care-l poate avea preotul și prin care am câștigat în Ardeal mai tot ce avem astăzi. Să nu se fi lucrat cu o clasă din orice neam împotriva altor clase, iarăși din toate neamurile, ci să se fi încercat, prin puterea scrisului bun în grai românesc, unirea tuturor claselor din același neam împotriva primejdiei ce, neapărat, ni vine de la alte neamuri.

Și, stăruitor, necontenit, deși în chip păzit, așa încât să nu se poată da de bănuit nimănuia, să se fi învățat săteanul Basarabiei, și nu numai el, cu gândul că mai sunt români și aiurea și să i se fi lămurit ce fel de viață în toate ramurile duc acei frați pe cari i-a răzlețit nenorocirea.

Atunci, Basarabia ar fi putut pieri de urgia prigonirii, dar în suflete ar fi întrat o sămânță pe care nimeni n-ar mai fi putut-o dezgropa și din care la vremea ei s-ar fi înălțat sămănături falnice.

Și, dacă, lucru ce nu-l pot crede, aceste lucruri s-ar fi putut spune mai puțin decât foarte îndrăznețele lucruri revoluționare ce s-au spus, - atunci mai bine să fi așteptat încă o bucată de vreme ceasul, oricât de târziu, dar nelipsit și sigur, al dreptății.

1906 (Neamul românesc, anul I, nr. 23.)

Pavilionul Basarabiei

Basarabenilor li s-a dat o aripă din Pavilionul etnografic no. 1. Nu vreau să știu cine a organizat odăița. Voi arăta numai ce se află și ce ar fi trebuit să se afle.

Ce se află. O rusoaică cu picioarele goale, adusă din părțile rutenești ale Hotinului, de o domnișoară de peste Nistru; abia știe românește! Apoi destule țesături bune, cele mai multe au inscripții rusești (nici măcar traduse!). Câteva fotografii mici și rele (unele sunt... țigănești); proaste picturi nouă iscălite cu nume muscălesc. Vreo două-trei icoane de tot nouă. Apoi cizme, curele...

Ce ar fi trebuit să fie. Portul rânduit după ținuturi. Arta țerănească (săpături, țesături de găteală, ouă împestrite). Tabele statistice. Fotografii ale măreților noastre cetăți: Hotinul, Soroca, Tighinea, Cetatea Albă, Chilia; reproducerea chiar în relief a unora din ele. Puțina literatură basarabeană. Chipurile celor mai meritoși români basarabeni.

Așa cum e, acest pavilion este: o rușine!

1906 (Neamul românesc, anul I, nr. 22.)

Pentru Basarabia

Basarabia din 9 august răspunde la observațiile noastre cari spuneam că lucrul cel mai bun ar fi o luptă a tuturor elementelor românești fără deosebire de clasă și că ar trebui mai puțină dragoste pentru idealele rusești, de fericire a „tuturor oamenilor ce sufăr”. După ziarul din Chișinău, boierii au fost și sunt netrebnici: cu ei nu se poate sta de vorbă. Aceasta o spun prietenii de acolo, cari sunt doar la fața locului.

Răspunsul e acesta. Nu toți - recunoaște și Basarabia - sunt așa. Și apoi rămâne bună pentru toate locurile și toate timpurile învățătura Evangheliei: „Nu vreau moartea păcătosului, ci să se întoarcă și să fie viu”. De ce nu s-ar încerca, cu toată stăruința și iubirea, întoarcerea rătăciților? De pildă, cum facem noi aici. Și nu fără folos. Numai păcătoșii ce nu se pot căi și schimba, aceia trebuie nimiciți, ca oameni însă, și nu ca o clasă. Căci, puțini cum suntem, nu putem arunca nici o așchie din lemnul care tot se mai poate aprinde, încălzind și luminând.

1906 (Neamul românesc, anul I, nr. 29.)

O veste bună din Basarabia

Preoțimea românească din Basarabia și-a deschis de Sf. Dumitru tipografia de limba moldovenească. Inaugurarea ei a fost o zi care va rămânea înscrisă în analele culturii noastre, iar pentru basarabenii înșiși o dată din cele mai fericite. S-a și vorbit românește la serbare.

Prietenește pentru noi s-a arătat și Mitropolitul, deși e rus, și chiar guvernatorul, care nu s-a sfiit a recunoaște ființa celor un milion și jumătate de „moldoveni” în Basarabia și nevoia ce este de a li se da cetire pe limba lor.

Din București era de față tânărul Sergiu Cujbă, un basarabean și el, care a vorbit răspicat și frumos despre foloasele culturii, adăogind că ea nu înteţeşte răscoale și nu aruncă în aer stăpânirile, ci-și are - adăugim - drumurile și metodele și izbânzile ei (o, ce izbânzi minunate, trainice, veșnice!).

Oficialii vorbeau rusește, deși nu cu trufie, dar cinstiților preoți cari au făcut tiparnița în românește nu li s-a ținut de rău că au făcut să audă și ei ca și oaspetele de la noi acea limbă al cării sunet se va desface din călătoriile

harnice ale slovelor pentru cărțile bisericești pe înțeles.

Începutul acesta cultural nu e strălucitor, nici pretenţios. Se începe acolo în plin veac al XX-lea, așa cum s-a început aiurea cu mult timp în urmă, și desigur nu fără folos. Și în alte dăți, pe alte plaiuri, din cartea bisericească pe românește și-au luat zborul scrisul, și apoi și gândul românesc!

Erau de față și redactori ai ziarului Basarabia. Acești tineri crescuți în școli înalte rusești, stăpâniți de cetirea literaturii rusești revoluționare, înrâuriți de prieteni ruși revoluționari, nu puteau să vadă odată în ochi pe preoții „înapoiați” ai unei legi de care vremile nouă n-ar mai avea nevoie. Prin popor, scriau ei, și numai prin popor se poate face mântuirea poporului, pe lângă care grija pentru neam își are un rost ceva mai mic. Când li s-a dat aici sfatul de a uni într-un mănunchi pe toți românii din toate clasele, s-a sculat cutare basarabean, medic în România, și s-a răstit la mine căzăcește, cu nagaica.

Acum iată că și bietul popa folosește la ceva. Și dintre acești popi s-a ridicat chiar o urare, din inimă, pentru cel dintâi ziar românesc ce iese între Prut și Nistru. S-a mulțămit de redactori, și Basarabia laudă acum neobosit fapta preoților.

Așa e bine.

1906 (Neamul românesc, anul I, nr. 52.)

Dureri și speranțe din Basarabia

Dintr-o scrisoare a unui basarabean:

„Aici pe la noi în Basarabia e liniște, dar ca balaurul cel îngrozitor din povești se târăște o reacție care este mai ales pentru aceea amenințătoare, pentru că vine, nu din partea guvernului, ci din partea societății și poporului. La ultimele adunări din Chișinău - unul din cele mai „moldovenești” ținuturi ale Basarabiei - când era vorba despre învățământul pe limba românească în școlile sătești ale zemstvo-ului, toți reprezintanții, în număr de doisprezece, ai țerănimii au fost contra, și propunerea a fost răspinsă. D. Dicescu, mareșalul nobilimii, președintele adunării, a fost indignat, și, după încheiere, nu găsia destule cuvinte pentru a explica țeranilor ce nedemnă a fost purtarea lor într-o chestie națională. „Alianța Poporului Rusesc” - o societate extremă, cu scopul propagării ideilor naționaliste rusești și cu tendință pan-rusificatoare, răspândește ideile sale prin popor și a deschis până acum o mulțime de secțiuni prin toată Basarabia.

Țeranii noștri se înscriu în „Alianță”.”

1906 (Neamul românesc, anul I, nr. 57.)

* * *

Basarabia anunță solemn că n-are nevoie de sfaturile noastre.

Noi, mai modești, avem nevoie de lămuririle și sfaturile oricui în anume privință știe mai mult decât noi și scrie pentru binele nostru.

Cu riscul de a supăra și altă dată pe tinerii luptători de la Basarabia, li vom spune oricând că ei nu trebuie să aibă nici o legătură cu vreun partid rusesc, ci să lucreze pe cale culturală - mai ales - și cu ajutorul românilor buni din orice clasă la formarea unei conștiințe românești acolo.

De alminterea sunt foarte bucuros că prin discuția cu mine, necunoscătorul profesor din București, foaia „moldovenească" din Chișinău a ajuns a spune lămurit că e „național-poporană", și nu „poporanistă-națională", cum părea până acum și cum dorim să nu mai pară de acum înainte.

Și dați-mi voie o întrebare: vă plac jidanii, sau măcar unii dintre jidani? Ar fi încă o bucurie să aflăm că nu vă place nici unul.

Încă o întrebare pentru Basarabia, cu prilejul anunciului de bancă din fruntea nr-lui 51.

Banca de la Popovca, din ținutul Cetății Albe, zisă turcorusește Akkerman, e o bancă țărănească oarecare sau o bancă de țerani români? Vezi că unuia dintre „democrați” îi zice Naiacevschi și altuia Nimerenco, și numai la urmă uite și un Păduret al nostru!

Un interesant studiu despre datinele la nuntă la românii basarabeni se începe în nr. 51 al Basarabiei.

Dr. Radovici și-a dat osteneala de a conduce însuși pe la așezămintele de cultură din București pe studenții basarabeni veniți la Expoziție.

(Neamul românesc, anul I, nr. 58.)

* * *

Și la Constanța au mers studenții basarabeni.

Iarăși ca un eveniment cultural se poate privi cea dintăi predică românească ținută la Chișinău în biserica cimitirului. Vorbitorul, un tânăr, D. Niculeț, a vorbit limpede, amintind pe Petru Movilă și atribuind opririi limbii românești decăderea „moldovenilor” în Basarabia.

În seminarul din Chișinău s-a făcut o catedră de „moldovenește”: titularul e un fost seminarist ieșean, Constantinescu, fiul unui preot de la Sf. Nicolae cel Sărac.

(Neamul românesc, anul I, nr. 59.)

* * *

Un preot îndeamnă în Basarabia pe clericii de la „Frățimea Nașterii lui Hristos”, cari tipăresc de la un timp în Chișinău cărțulii traduse din rusește, să-și înalțe scopul și să-și întindă cercul de activitate culturală.

Basarabia împlinește șase luni de luptă. Cu acest prilej, eași amintește greutățile și suferințele și făgăduiește a lupta aprig „pentru o viață cetățenească și culturală pe temeiuri naționale”.

(Neamul românesc, an. I, nr. 60.)

* * *

La 3 decembrie 1906 a fost în Chișinău o frumoasă serbare românească. Cânta corul „moldovenesc”, din care fac parte și țerani. Tânărul Cujbă, din București, a ținut o cuvântare despre muzica poporului. Pe lângă vechi cântece din Moldova lui Alecsandri, s-au

cântat și cele două romanțe ale lui Eminescu: Ce te legeni, codrule și Somnoroase păsărele. O domnișoară Costinescu a cântat din gură, între altele Amintirea Basarabiei, dl. Gh. Madan, venit de puțin timp tot de la noi din București, unde a urmat Conservatorul și a fost ciomăgit la 13 mart, a declamat din Coșbuc. Nu a lipsit Mult e dulce și frumoasă a bătrânului Sion, nici Hai Ileană la poiană a lui Gavriil Musicescu, nici Fiii României, pe care o cântau la noi copiii în anul proclamării Regatului român, nici gloriosul imn „Deșteaptă-te, române”, pe care-l îngăduie pomojnicii țarului, dar nu ciocoii și boierii României libere. S-au vărsat lacrimi de bucurie, s-au purtat pe umeri ca niște învingători cântăreții.

Pare că-ți vine, aflând acestea, o veste din altă lume... O dată ce-nvie, sufletul nu se poate opri: el se hrănește din înseși nădejdile sale. Praf se fac înaintea lui toate alcătuirile, cât de uriașe, ale lumii.

Uitați-vă numai la ce se petrece în Basarabia.

(Neamul românesc, anul I, nr. 64.)

* * *

Primim nr. 1 al „gazetei naționale

independente” Moldovanul din Chișinău, a d-lui Gh. Madan. Articolul prim făgăduiește luptă pentru cultură și gospodărie în margenile formelor politice actuale. Foaia nu va ataca guvernul rusesc, precum cealaltă foaie, împotriva căreia pleacă cu dușmănie, Basarabia, nu atacă și nu va ataca râia basarabeană a jidovismului. Forma literară e mai bună. Se face un loc amintirilor istorice ale Moldovei, pe care Basarabia le ignorează. Se predică unirea creștină a tuturor „moldovenilor” pentru scopuri „moldovenești”.

Totuși chestia cu colonelul de jandarmerie din Chișinău ar trebui s-o lămurească dl. Madan. Mi se pare că noi n-avem, în bine sau în rău, nimic a face cu jandarmeria de acolo. Și partea în care noi, ăștia din România, suntem pocniți în frunte cu vorba „străini”, pune pe gânduri. Să nu fi scris aici colonelul fără știrea d-lui Madan, care voia să se lupte cu tânărul Cujbă?

(Neamul românesc, anul I, nr. 75.)

Ziare basarabene

Încă o foaie românească ni trimete Basarabia.

Viața basarabeană care iese într-o ediție cu buchi și în una cu litere latine, pentru noi, are scopul de a lucra pe terenul cultural pentru binele „moldovenilor” din țara de peste Prut. În cel dintăi articol ea spune adevărul acesta, elementar pentru noi: „E absurd, după părerea noastră, că Basarabia ar putea susținea revoluția rusească”. Gazeta cea nouă făgăduiește a lupta pentru înfrățirea claselor românești din Basarabia. „Înfrățirea între noi și ruși” i-o lăsăm pe suflet (să-i mistuie dacă nu-i cade greu!). Dar poate că e o nevoie de tactică locală, și atunci se poate admite. Dl. Al. Nour, redactorul foii, răspinge polemica de hărțăială. D-sa a scris cândva la Adevărul, dar nu știa cu cine are onoarea, - și i-a părut rău.

Ediția chirilică are deosebiri. Și în ea se spune lămurit că „moldovenii” nu vor hotărî sorții de izbândă ai Revoluției rusești. Iubirea pentru cultură, pentru neam, fără deosebire de clasă, pentru lumină prin naționalitate va hotărî și soarta acestei foi. Dorim mai mult interes pentru lucrurile românești de un caracter general.

În ceea ce privește deosebirea dintre cele două ediții, ar trebui ca ediția în litere latine, fiind mai mult pentru noi, să dea, pe un spațiu mai mic, un buletin al vieții basarabene în toate formele ei, lăsându-se articolele de îndrumare, sfaturile, veștile rusești pentru ziarul cu buchi.

Moldovanul, foaia d-lui Gh. Madan, iese și mai departe, dând cetitorilor din Basarabia o cetire literară folositoare și ferindu-se de orice ciocnire cu cârmuirea. Vești din România și alte țeri române nu dă. Va trăi mult și va folosi ceva.

Iar Basarabia democratică și cam revoluționară și aplecată spre socialism pare a se fi stins fără înștiințare și fără prohod. Nu vom uita că a fost cea dintăi foaie ce a îndrăznit a ieși românește în acea țară pecetluită cu șapte peceți. Și de aceea ni pare rău de sfârșitul ei.

1907 (Neamul românesc, anul I, nr. 103.)

O carte despre Basarabia și împrejurările nouă din Rusia

Acum doi ani, scriind câteva pagini de informație despre războiul din Extremul Orient și cauzele lui, îmi arătam credința că a venit și pentru noi vremea să cunoaștem, potrivit cu firea, nevoile și interesele noastre, lucrurile și prefacerile mari care se petrec pe lume, dezrobindu-ne și astfel de stăpânirea tiranică a străinătății, care ni nimicește sufletul, furișându-ne zi de zi elemente, materiale și sufletești, de cucerire. Credința aceasta a putut să pară încă neîndreptățită și pornită dintr-un patriotism, dintr-un naționalism prea îndrăzneț. În adevăr, biata cărticică în care pusesem rodul multor cetiri, nouă și vechi, și o parte din sufletul mieu, pe care nu pot să nu mi-l cobor în tot ce scriu, spun sau fac, biata cărticică n-a fost deloc ținută în samă. Alte scrieri românești despre acele groaznice frământări sângeroase pe țermul și pe luciul mărilor depărtate nau avut nici atâta noroc, și ele zac în cimitirele librăriilor. În schimb, s-au cetit cu patimă lucrări înjghebate în pripă, fără știință și fără simț de răspundere, de cine știe ce scriitoraș sau gazetăraș din Parisul adorației noastre.

În ultimele timpuri s-a hotărât tot mai mult o

schimbare în bine. Parcă înțelegem din ce în ce mai desluşit că avem şi menirea noastră şi tradițiile noastre şi puterile noastre, oamenii noştri, pe cari ne deprinsesem a-i prețui puțin numai după ce străinătatea începuse a-i prețui mult. Înțelegem astăzi prețul informației noastre asupra noastră şi chiar al informației pe care scriitori şi cugetători români o pot da cu privire la viața de pe alte tărâmuri, apropiate sau îndepărtate.

De aceea, când am cetit într-un ziar bucureştean care nu merita această cinste, într-un biet ziar de speculație puțin cetit şi lipsit de orice prestigiu, frumoasele pagine, gândite şi simțite, pe care le tipărea cu privire la mişcările din Rusia şi la felul cum se cuvine să le judecăm, dl. D.C. Moruzi, cunoscut mie prin calda-i scriere mică despre Basarabia, l-am îndemnat să nu le lase în uitarea ce cuprinde neapărat vechile colecții de ziare şi să le adune în volumul care este astăzi în ființă.

Poate că această încercare nouă de a ne lumina între noi despre tot ce trebuie să ceară interesul nostru, să aibă mai multă izbândă decât celelalte.

Dl. Moruzi e un om în vrâstă, cu multe necazuri şi cu puțini prieteni, izolat prin boala şi bătrânețele sale de aproape orice înrâuriri şi

sfaturi, așa încât sufletul său se poate întoarce asupra lui însuși, pentru a înțelege mai adânc și a simți mai tare, pentru a găsi cuvinte duioase și a prinde ici și colo câte un mărgăritărel de poezie. Astfel, adunându-și puterile, care nu se cheltuiesc în vălmășagul și zbuciumul lumii din afară, el a fost în stare a da o carte scriind articole de ziar, pe când destui alții dau numai articole de ziar în ceea ce se cheamă că e o carte.

Dintr-un neam care a dat domni Moldovei - doi domni, dintre cari unul, Alexandru Vodă, vrednic de cele mai mari laude, - dl. Moruzi a copilărit în Basarabia, unde a și trăit o bună parte din tinerețea sa, pănă după război. Astfel, împrejurările basarabene și chiar viața rusească întreagă, în principiile, apucăturile și moravurile ei, îi sunt foarte bine cunoscute. Dacă n-a avut a face cu generația cea nouă, tot el o poate înțelege mai bine decât noi, fiindcă știe supt ce înrâuriri a fost ea formată și în ce mediu trebuie să trăiască.

Vorbind numai despre lucruri și oameni a căror cunoștință o are pe deplin, autorul acestui volum - un autor fără nici o altă pretenție, de alminterea, decât aceea de a spune adevăruri folositoare - nu e, ca atâția alți bătrâni, un înșiruitor sau mai bine un răspânditor de

amintiri, mai mult sau mai puţin bine păstrate. Pe de o parte, e un spirit rânduit, care ştie să clădească acolo unde alţii ar fi răsturnat numai, claie peste grămadă, piatra, cărămida şi lemnăria lor. E unul dintre oamenii cari-şi văd subiectul întreg, cari-şi pot descoperi cel mai bun punct de vedere al lor faţă de dânsul şi cari ştiu să-l înfăţişeze în categorii fireşti, cu legătura strânsă. Fiind apoi un suflet simţitor şi delicat, cu înţelegere pentru literatură, pentru muzică - s-a încercat şi în compoziţii, în teatru, - el ştie, fără să caute şi să potrivească, a nu întuneca priceperea şi sinceritatea sa prin greşelile construcţiei stilistice. Deşi n-a făcut şcoală românească, deşi are cultura unui autodidact şi trebuie să-şi caute lămuririle istorice pentru anume capitole, care ar putea să şi lipsească, în câte o cărticică rusească a d-lui Zamfir Arbure, dl. Moruzi are un scris sigur, limpede, un rost convingător şi găseşte chiar din când în când comparaţia aleasă, adjectivul care scânteie, întorsătura care înduioşează.

Cartea sa se desface în două părţi.

Cea dintăi vorbeşte despre Rusia de astăzi privită faţă de revoluţia care ardea dăunăzi aşa de puternic şi care mai pufăie încă printre ruine. Dl. Moruzi îşi permite - se vor găsi oameni, fanatici sau de rea-credinţă, cari să-l critice

pentru aceasta -, își permite a nu crede în putința înnoirii unei Rusii unitare prin sfânta Constituție sau venerabilul Parlament. Lui i se pare că nevoi organice despart și vor despărți totdeauna acest ciudat conglomerat uriaș al împărăției „tuturor Rusiilor” care în cea mai mare parte nu sunt deloc și nu pot fi Rusii, în ființele naționale ce nu se pot sfărâma, nici prin puterea de ieri, nici prin teoria de astăzi. Nici rațiunea pură, nici tirania brutală nu sunt în stare a stânge flacăra, veche și veșnică, a sufletelor atâtor neamuri care nu pot uita. Tot ce se face, de rusul vechi, răzimat pe stâlpul de aramă al țarismului, sau de rusul nou, care flutură steguleţul reformei liberale sau utopiei socialiste, nu poate aduce contopirea sufletelor, menite să trăiască deosebi, ci pregătește mai curând avântul biruitor al sufletelor acestora, răsărirea noilor ramuri înflorite și roditoare din vechiul trunchi rămas viu în adâncimile sale.

Pentru aceasta, vioi totdeauna - ca un tânăr -, umorist deseori, chiar spiritual mai mult decât o dată, dl. Moruzi cercetează deosebitele clase sociale, politice și naționale din Rusia, întruchipând din fiecare o ființă într-adevăr vie, botezată cu un nume caracteristic.

Urmează, ca parte a doua, acel studiu asupra împrejurărilor vieții românești în Rusia

pe care l-am analizat în cartea mea Neamul românesc în Basarabia.

Și una și alta, cu toate greșelile de istorie și atâtea lipsuri, formează totuși cea mai bună lucrare pe care a dat-o până astăzi un român despre împărăția vecină, și mai mult decât o pagină va trăi în literatura noastră chiar.

Basarabia de azi, așa cum o înfățișează un guvernator al ei

Puține le mai putem ști despre românii din Basarabia și despre țara lor ținută în sălbăticie, în cel mai adânc întunerec al minții și cu gând rău împestrițată prin aducerea a orice fel de neamuri în locul bieților moldoveni momiți cu făgăduieli de pământuri - veșnica lor dorință! - pe malurile reci ale apelor siberiene.

Ei înșiși nu scriu, nu mai scriu: n-am văzut, de un timp, nici Moldovanul d-lui Madan; se vede că loviturile distrugătoare cad acum și asupra foilor de literatură și cultură a poporului, căruia-i împărtășesc în același timp și, cu tot respectul, știrile despre cârmuire și măsurile binevoitoare luate de dânsa. De aceea ni face un dar neașteptat fostul guvernator basarabean după pogromurile ucigătoare de evrei, din Chișinău, prințul Urusov, când tipărește memoriile sale relative la această trecere a sa prin Chișinău. Apărute în rusește, traduse în Universul în ce privește vizita lui Urusov la Iași întru întâmpinarea Regelui Carol și potolirea unei mișcări de răzeși nemulțămiți cu hotarele încălcate, - ele apar acum în întregime supt forma franceză pe care li-o dă, - împreună cu o prefață de obișnuite tânguiri asupra

nedreptăților ce sufere prietenosul și dezinteresatul neam al lui Israel, - un domn Perschi, pe care-l bănuim că a fost fericit de Dumnezeul părinților săi cu o coborâre din chiar acest neam ales, și nu cules.

Ce e Urusov, se poate spune ușor. Un om harnic și modest, urând uniforma, disprețuind orice alte discursuri decât ale sale, și chiar pe acestea înainte de a le ținea, - așa-l judeca boierimea și „inteligența” din Chișinău, cel puțin după asigurarea prințului însuși. „Bun prieten al jidanilor”, i-ar fi zis opinia publică, prea expertă acolo în chestii jidovești ca să se poată înșela. Ce crede însăși excelența sa despre sine, se vede ușor: că e un om superior, care știe să răzbată-n sufletul suveranului său, care se pricepe a pune la locul lui pe miniștri, care-și dă seama de datoria sa omenească de a iubi pe toți oamenii și de datoria sa oficială de a ocroti deopotrivă pe toți supușii măriei sale împărătești. Atâta și nimic mai mult. Poate că i se pare că e puțin.

De fapt, sunt azi în Rusia oameni pentru cari veacul al XIX-lea n-a trecut asupra ideilor și sentimentelor în legătură cu politica. Ei sunt, deși călătoresc de la Kaluga la Chișinău și de aici la Tver, nobili francezi din Parisul veacului al XVIIIlea, ucenici ai lui Voltaire în stil, ai lui

Rousseau în idei, contemporani ai „enciclopediștilor”. În cer poate că nu e nimeni, pe pământ sunt oameni pe cari trebuie să-i privești cu o nepărtenire care se poate numi mai bine indiferență și cu un zâmbet în care scapără ironia. Evreu sau creștin, rus, moldovean, armean, jidan, nobil, preot, om de rând, - toți sunt reprezintanții, asemenea între ei, ai speciei umane, frământată de patimi și înșelată de gânduri pentru care filosoful are un ușor zâmbet de boier mare, bine crescut. Și acum, asupra tuturor acestor supuși, cari cheamă luarea-aminte prin birul pe care-l dau și slujba militară pe care o fac, este guvernul, care nu e ținut și n-ar putea fi ținut să înfățișeze un principiu, să apere o tradiție istorică, să servească un ideal, ci e dator numai să ție liniștea între miile de oameni mărgeniți, cari, altfel, în prostia lor, s-ar încăiera.

Unui astfel de om nu-i poți aduce critice întemeiate pe conștiința că el e în adevăr răspunzător. E interesant însă a-i merge pe urmă.

Ceea ce facem aici.

Urusov se crede chemat la apărarea evreilor basarabeni, și ca „filosof” și ca guvernator. Când ajunge la Chișinău, primește o deputație a prigoniților, și-i răspunde cam așa: ei sunt „o

rasă bogat înzestrată”, cari neapărat biruiesc supt raportul economic pe moldoveni și ruși, „blajini și fără răutate”, lipsiți de „mobilitate” și cari „n-au tendința de a strânge bogății, nici capacitatea ce trebuie pentru aceasta”; „deși întâi producători ai bogățiilor, producătorii lor imediați, oamenii de țară nu știu să le păstreze nici să le schimbe; îi veți întrece totdeauna în această privință”; evreii sunt rugați apoi să se poarte „cuviincios” cu acești nevrâstnici, să cruțe nedestoinicia și slăbiciunea lor. În schimb, li se îngăduie a merge cu alai solemn de 30 000 de oameni pentru a îngropa la cimitir fărâmele cărților sfinte pe care le rupseseră răsculații. Aceasta se petrece fără zgomot și fără bătaie, și firește că meritul îl au evreii, cari, după sfatul ce li se dăduse, au cruțat; de atunci, scrie Urusov, s-a născut în sufletul său iubirea pentru ascultătorul neam evreiesc.

Dar acest mare iubitor de jidovime e silit totuși a o zugrăvi, - ici și colo, în linii și schițe care fac, fără voia lui, un tablou, - așa cum o știm noi în țară și cum o știu toți aceia cari, oriunde și oricând, au avut a face cu dânsa.

La Bender în gară lume de toate treptele și de toate rasele e adunată pentru a primi pe noul guvernator. Acesta recunoaște pe evreii cari erau să-l câștige apoi așa de mult: ei îl „arată cu

degetul” și vorbesc tare despre dânsul. Cuviință și modestie, și mai ales dovadă de prigonire. La Chișinău, unde evreii sunt 70 000 la o poporație de 140 000 de oameni - cresc și se înmulțesc în suferință! - ei își răzbună pentru pogrom purtând doliu public, închizând prăvăliile, și mai ales dând drumul lucrătorilor creștini. Deci lipsă desăvârșită a exclusivismului de rasă. După discursul cel mare al excelenței sale, se putea vedea, la primblare, sâmbătă, „o mulțime compactă de evrei și evreice gătiți”: sfioși și fricoși cum sunt, scot de acolo pe creștini, cari, ei, au prostia de a se crede stăpânii țerii din moși și strămoși. La audiențe, guvernatorul abia poate scăpa de gura evreilor, cari „exagerează faptele” și dau amănunte prea din cale-afară ca să le poată crede cineva în totul. Cea mai mică făgăduială-i face să năvălească a doua zi chiar după răspunsul definitiv.

În viața de toate zilele, „e de necrezut ușor să prăzi pe moldovean, care merge de la sine înaintea jafului”. Cine folosește și cine l-a adus în acest hal, pe lângă buna administrație muscălească, despre care va fi vorba îndată, înțelegeți: împotriva legii de la 1882, care oprește pe evrei de a ține moșii în arendă, bieții oameni prigoniți le țin mai pe toate, conrupând administrația cu 50 de copeice, taxă de mită, la hectar. Altă lege oprește așezarea evreilor în

sate. Ținutul Hotinului are însă nu mai puțin de 8 000 în mijlocul sătenilor. Evreii sunt opriți de a sta la hotare; la Noua Suliță însă, unde se neguțează cu pașaportul cel ieftin - și ilegal - de 3 ruble, un evreu face un venit de 15 000 de ruble pe an; un bon cu iscălitura acestui stăpân al stăpânirii hotărăște tot, în schimb, el ține pe toți funcționarii, cu casa, mâncarea, băutura și toate vițiile. Înaintea orașelor - precupeția fiind oprită și, în orice caz, foarte dăunătoare pentru țeran - stau precupeți cu grămada, și Urusov își bate joc de un ofițer care obișnuia să împrăștie cu biciușca pe acești exploatatori fără milă și fără rușine. Până și în biserica Mitropoliei se încumetă să intre evreii, și același ofițer e luat în râs pentru că a împiedecat pe doi din ei să calce în lăcașul sfânt. De altfel, evreul basarabean n-are frică de oaste: alt ofițer, care lovise pe un negustor jidan pentru că-l insultase, e bătut, împreună cu un coleg, de calfele prăvăliilor jidovești, care târăsc prin praf șapca împodobită cu cifra țarului.

Încă o apreciere: evreul are o desăvârșită „indiferență pentru laturea idealistă a oricărui fel de politică” și cel mai strașnic revoluționar se face apărător al ordinii când rublelei sună în tejghea.

Al doilea flagel pentru „proștii” din Basarabia

sunt administratorii ruși, pe cari tot Urusov are bunătatea să-i descrie. Să-l urmăm iarăși.

Țarul știe că limba moldovenească e de obârșie latină și se teme de înrâurirea pe care România o poate avea în Basarabia. Ministrul de Interne vrea să smulgă ținutului Ismail legile românești rămase după l878. Urusov se gândește chiar că acest ținut, cu toată Basarabia de Jos, s-ar putea întoarce la România, „care-i întinde brațele de peste Prut”. Pănă atunci însă, jaful în permanență va domni.

Ostașii împărătești fură de zvântă; guvernatorul însuși o spune, de hatârul evreilor săi măcar. Poliția din Chișinău fură pe an, din partea ei, un milion de ruble, și același guvernator asigură că poliția din Petersburg nu se satură fără 15 milioane. Comisarii de sate merg în trăsură cu patru cai, iau clasa I în tren și pot pierde la jocul de cărți mii de ruble. Ei îngăduie petrecerea evreilor la sate și arenzile jidovești. Unii, pe lângă taxa de 50 de copeice la hectar, sau fie și în locul ei, capătă de la evrei pământ și vite. Călătoresc, cu drept și mai ales fără, pe seama sătenilor, cari dau pe an 360 000 de ruble pentru căruțele și trăsurile înaltei cârmuiri.

Al treilea flagel: boierii n-au neam și aproape n-au lege. Pe moșii culeg dijma târgului; cel de

la Ungheni strânge 10 000 de ruble pe an. Nu dau chitanță pentru acest venit medieval, și, dacă vreunul o cere, administrația-l ia în primire. La Chișinău, muzica e veșnic la clubul nobililor, și, la 8 ceasuri de dimineață, când oamenii ceilalți și-au început munca, ea cântă în stradă pentru plecarea triumfală a celor ce au câștigat și a celor ce au pierdut la jocul de cărți. Fac planuri și cheltuieli nebunești, ca acel „Adăpost al nobleței”, clădit de Balș, care a văzut la urmă că nici un „decavat” nu se înjosește a veni să locuiască în el. Fură la așezăminte de binefacere, și capătă decorații împărătești în schimb!

Să credem pe dl. guvernator. D-lui știe ce spune!

Într-un colț, excelența sa a văzut și pe prostul țeran care plătește și îngăduie toate acestea. L-a văzut în genunchi, cu jalba pe cap, l-a văzut dormind lângă carul cu marfa jidanului, l-a văzut luat în râs, înșelat și, totuși, senin. Și a socotit atunci că are înaintea sa un dobitoc nesimțitor, cu fața singură de om. Nefiind creștin și neavând pe umeri o mie de ani de apăsare și suferință, n-a înțeles ce zace în inima acestui biet om năcăjit, despre care spune totuși două lucruri: că nu poartă ură nimănui - semn de stupiditate - și că s-au ridicat cu toții în ultimul

război cu dorința pătimașă de a-și sluji împăratul pe câmpul de război, străin de ei, al Asiei depărtate, - semn de „lăudăroșie”, scrie tovarășul de neam și de clasă al celor cari de o mie de ani au rupt-o de fugă supt Port Arthur și în tot largul Manciuriei.

Acuma faceți ce voiți, evrei răpareți, funcționari mitarnici, boieri chiulangii și petrecători, guvernatori filosofici cu ironia pe buze. Dar, când se va ridica acesta, prostul de azi, cu arma în mână, sau cu lumina culturii în minte, atunci, - atunci o să vedeți voi!

1908 (Neamul românesc, anul al III-lea, nr. 95.)

Sufletul românesc în Basarabia după anexare

I

Se vor împlini în curând o sută de ani de la luarea Basarabiei de către ruși. Adecă acum o sută de ani, prin pacea de la București, din mai 1812, ei au luat partea de răsărit a Moldovei, și anume partea cea mai bună, mai mănoasă, mai potrivită pentru creșterea vitelor, - cum ziceau plângând boierii de atunci, într-o vreme când fruntașii țerii nu mai știau să se lupte. Aceste întinse și frumoase ținuturi n-aveau pe atunci un nume osebitor, ca și Moldova de Sus când ni-a luato Austria: răpitorii se grăbesc să acopere cu un nume fals, crezând că-și pot ascunde astfel fapta rea, ceea ce au răpit.

La pacea din București deci, Rusia, care nu purta război cu noi, Rusia ai cării ostași fuseseră primiți totdeauna bine la noi, în țară ospitalieră, primiți cu crucea și evanghelia de clerici, poate și pentru a se aminti astfel acestor vânători de pământ străin dreptatea și cruțarea creștinească, ni-a luat Basarabia pentru că avuse o socoteală cu Turcia. Crezuse că poate opri amândouă țerile românești întregi, cu binecuvântarea lui Napoleon I, care numai

Dumnezeu știe de câte ori ne-a dat și unora și altora: au fost câțiva ani când numele Împăratului Alexandru Pavlovici, și nu al unor voievozi români, a fost pomenit la liturghie și scris deasupra ușii bisericilor ce se ridicau. Francezii pătrunseră însă în Rusia, și atunci vecinii se mulțămiră și cu o pradă mai mică. Trădarea fanariotului Moruzi din neam de domn român i-a ajutat la aceasta.

Rușii vor serba ca o zi de bucurie centenarul anexării. Noi va trebui să o comemorăm ca o zi de durere și ca o zi de trezire a speranțelor pe care le dă totdeauna dreptul veșnic, care nu poate fi învins, nici cucerit.

Cine va putea face această comemorație? Statul? Dar el are datorii internaționale de care nu se va putea depărta. Cel mult dacă nu va trimete din spirit de bună vecinătate o telegramă de felicitări la Chișinău. Altă dată statul român, care-și amintea încă bine de unde a venit, dintr-o mișcare a sufletelor, fiind mai puțin desăvârșit în corectitudine, mai puțin aplaudat de Europa, avea unele îndrăzneli pe care nici nu cutezăm a i le cere acuma. Când s-au împlinit o sută de ani de la răpirea Bucovinei, austriecii au serbat acea zi de bucurie, austriecii, reprezintanții „culturii”, ai „spiritului german”, ai „credinței germane”, adecă, firește, rusnecii vagabonzi și

cerşitori, aventurierii poloni, cehi și de alte neamuri, și mai ales „austriecii” pe cari-i vedeți și răbdați aici lângă dumneavoastră, europenii de rasă asiatică. Au întemeiat în numele culturii o Universitate provocătoare, insultătoare, pentru a răspândi lumina între barbari: s-a întâmplat, ce e dreptul, că razele acelei lumini n-au ajuns pănă la noi, dar din Universitatea noastră, cea barbară, de la Iași, întărită ca spirit, pornesc tot mai multe raze, care descopăr românilor din Bucovina un trecut și-i fac să întrevadă un viitor. Și s-a mai întâmplat un lucru: că, nevenind la Cernăuți barbarii Moldovei, barbarii români din Bucovina se grămădesc tot mai mulți în Universitatea feciorilor de evrei, nu pentru a sorbi spiritul străin, ci pentru a întroduce pe cel românesc. Mâni energice de tineri lucrează pe frontonul Universității jubiliare, scriind pe dânsa „Universitate românească” și începând a însemna în locul datei de anexare o altă dată, pe care o așteaptă ei și o așteptăm și noi.

Când discursurile triumfătoare răsunau la Cernăuți, lumea se aduna la Iași, cu autoritatea comunală în frunte, pentru a inaugura într-un colț năpădit de jidovime bustul de marmură al lui Grigore Alexandru-Vodă Ghica. Ghica a fost, cu tot sângele românesc revărsat în neamul său, un grec; moartea lui, doi ani după luarea Bucovinei, nu se datorește acestui eveniment. Îl

pârâseră boierii la turci pentru simpatii față de Rusia și pentru biruri luate pe nedrept de la țară, și turcul trimes să-l prindă a crezut că e mai ușor să ducă la Țarigrad un cap tăiat decât un om viu. Dar popoarele au nevoie de oameni simbolici, cari să întrupeze o luptă, o biruință, o înfrângere, o tragedie. Când nu-i are, îi creează, și astfel durerea noastră a înfăptuit pe acestălalt Grigore Ghica, deosebit de cel istoric, fals din punct de vedere al adevărului, dar care va trăi totuși atâta timp cât și durerea noastră.

Rusia nu obișnuiește a face Universități de rusificare, pentru românii ei și - mai știi?- pentru noi; nu îndrăznește a le face. Cu ce clădire va comemora ea răpirea Basarabiei? Ar fi mai potrivit cu o temniță mare. Cu una în care să între toți românii de acolo cari vreau să fie români și îndrăznesc a o spune. Dacă o astfel de temniță s-ar face pentru ardeleni, la Alba Iulia, răpede n-ar mai încăpea oaspeții într-însa. Cea din Chișinău ar rămâne goală: menirea noastră e să pregătim locuitori, cât mai mulți, pentru dânsa. Căci fără vamă de suferinți, fără lacrimi din prisosul durerii, fără sânge din prisosul vieții nu se mântuie din robie un neam.

Statul român nu va cuteza poate nici măcar să orânduiască în mai 1912 publicarea unei cărți despre Basarabia românească, despre cei

o mie de ani cât au fost ale noastre aceste ținuturi, ca un răspuns la cartea în care rușii ar vorbi despre cei o sută de ani de când au această țară. Să comemoreze măcar opinia publică; s-o dezvețe Liga Culturală de obiceiul ce are de a întreba la ușile partidului respectiv ce trebuie să facă în asemenea chestii, care admit pentru politicieni aceeași soluție negativă. Să se facă oriunde comemorația, dar mai ales în orașe ca acesta, care trebuie să fie turnuri de strajă, pentru a vedea peste hotar, pentru a pândi ceasul cel bun pentru a da lovitura cea cu izbândă.

II

Când Rusia a luat Basarabia, ea a avut grijă să păstreze un timp înfățișarea românească a țerii, să câștige prin recunoașteri și adăugiri de drepturi toate clasele, - mai toate măcar.

Guvernator a fost numit un Sturdza așezat în Rusia și ai cărui urmași erau să fie cu totul înstrăinați, în sens franțuzesc și rusesc. Exarh al Sinodului rusesc, vlădică în Chișinău a fost așezat un răzeș bucovinean, Gavriil Bănulescu, care a tipărit cărți românești.

Boierilor li s-a cerut să se așeze cu totul peste Prut ori săși vândă în termin scurt moșiile.

Cei mai mulți au rămas în Iași și au pierdut moșiile, cu totul ori aproape. Și la noi în casă era un sipet mare de fier în care se cuprindeau multe petiții rusești timbrate pentru o lungă cheltuială și o mare pagubă, din care am rămas oameni săraci. Celor ce găsiră însă că e mai bine să primească oblăduirea împărătească, ce nu li s-a dat? Drepturi ca ale nobililor ruși, cinuri de funcționari, cordoane de cavaler, - juvețe prinse de gâturi plecate.

Clerul, în țara unde pretutindeni arde lumina la icoane, în țara unde statul sprijine Biserica sprijinindu-se pe dânsa, în care toți se pleacă înaintea clericului, n-avea de ce să fie nemulțămit.

Și, în sfârșit, țeranii neliberi, cari aveau înaintea lor exemplul eroicilor răzeși ai Orheiului și Sorocăi, au prins ceasul prielnic al vânzării moșiilor pe nimic și s-au împroprietărit pe brazda lor.

III

Fericit ar fi fost neamul nostru, cu toate clasele lui, în Moldova împăratului creștin, dacă un popor ar trăi, cum cred socialiștii, numai din viața trupului, dacă el s-ar simți bine numai în oasele și carnea lui. Dar un suflet dumnezeiesc

se zbate în acest trecător înveliș al nostru, un suflet pe care altă voință decât a noastră îl duce pe căi ce cuprind răbdare și suferință, dar de pe care toate chemările cărnii ce tinde spre mulțămire nu-l pot îndepărta.

Și sufletul acesta nu putea trăi, adecă nu se putea dezvolta și nu putea stăpâni în Basarabia. Aceasta se văzu îndată. Noua gubernie n-a dat nici un scriitor rusesc și n-a putut păstra nici un scriitor român, decât doar înăbușindu-l.

Unii au pribegit, îndată după începerea erei rusești. Cel dintăi fabulist al nostru, Alecu Donici, e un basarabean, născut și crescut peste Prut. Toată viața și-a adus aminte de malurile Răutului, de șesurile bogate, de câmpiile înflorite ale Basarabiei sale. Fiu de boier, a întrat în școala militară a stăpânilor, a purtat uniforma țarului. Dar deodată l-a furat dorul. Dorul cel mai ciudat și cel mai strașnic; nu acela care cheamă pe cineva spre țara lui, locuită de cei mai aproape din neamul lui, ci dorul care smulge dintre cei mai de aproape și înstrăinează de țărâna cea mai iubită pentru a găsi aiurea, în libertate, sufletul neamului său. Așa a făcut Donici și viața lui întreagă s-a desfășurat apoi la noi.

Un altul, înrudit cu această familie, Alecu Rusu, s-a adaus la rândul lui scriitorilor români

din Moldova. Și lui îi răsărea înainte vedenia satului basarabean unde văzuse întâi lumina zilei și frumusețile naturii. Dar nici spiritul lui liber nu i-ar fi îngăduit, după studii făcute în depărtatul Apus, să trăiască în părțile românești unde românilor li era îngăduit orice alta decât să aibă un suflet.

În Basarabia și-a petrecut toată viața cavalerul - un cavaler de ordin rusesc - C. Stamati. Era nepotul de frate al marelui mitropolit moldovean Iacov, mai întâi episcop al Hușilor; tatăl său rămăsese peste Prut și acolo și-a avut acestălalt scriitor pământul, funcția, decorația. Dar și pe dânsul în Moldova îl chema dorul; a străbătut-o, nu ca un străin doritor de a vedea și a afla, ci ca un evlavios pelerin, culegând la Iași, la Suceava amintiri din trecutul românesc comun, inspirații neuitate pentru scrisul lui. Când Mihai Kogălniceanu, întors din Apus, începu să tipărească o revistă literară pentru toți românii, Dacia literară, când el ceru ajutorul tuturor scriitorilor neamului fără deosebire de graniță, Stamati-i trimise duioasa idilă rurală, țerănească, a Gafiței blestemate de părinți. Din cronicile Moldovei, din viața răzășească și vitejească a Moldovei, din superstițiile poporale ale Moldovei s-a inspirat el pentru a scrie poemele sale, și isteția săteanului nostru dă viață fabulelor lui, scrise

într-o limbă românească așa de bună. La Iași a apărut către sfârșitul vieții lui culegerea operelor poetice ale unei liniștite și îndelungate activități, stăpânite de spiritul românesc.

În același spirit de glumă și înțelepciune a neamului scrie, tipărind la rușii din Chișinău, Ion Sârbu, care nu știa gramatică nouă, dar păstra cu evlavie și mlădia cu pricepere limba cea veche. Poezii lirice stau alături cu fabulele lui, poezii slabe: nu din ele aflăm ce se putea petrece în sufletul său, ci din scurta fabulă a crinului, pe care nici ploaia nu-l hrănește, nici soarele nu-l bucură, căci e „în străinătate”.

Și ca dânșii simțea o generație întreagă. Scrisorile ei ni-o spun. Și dăunăzi ceteam un răvaș prin care cutare bătrân careși simțea bătrânețа cerea de-acasă, din Moldova, o șubă bună, ca să-și încălzească trupul și poate, pe lângă aceasta, săși încălzească de amintiri sufletul.

IV

Cel din urmă pribeag ce ni-a venit de peste Prut a fost și cel din urmă reprezintant al inteligenței românești din Basarabia. Bogdan Petriceicu Hasdeu, adevărat urmaș al neamului ce a dat pe Vodă Petriceicu, era fiul și nepotul

unor oameni de talent cari scriseseră în rusește și leșește. Nu doar că ei sar fi înstrăinat după 1812, ci pribegi vechi, dinaintea anului 1700, ei păstraseră din spiritul românesc doar mândria neamului lor și, în legătură cu aceasta, amintirea trecutului moldovenesc. Mediul basarabean nou a înviat pentru români pe Hăjdău, tatăl și fiul, cari aveau moșie la Cârstinești lângă Hotin. De la noi a avut B.P. Hasdeu însușirile bune ale sufletului său; cele rele, de sarcasm, de imaginație fără frâu, de lipsă a iubirii de oameni și a simțului de datorie le căpătase, la Universitatea din Harkov și între colegii săi ofițeri, de la străini. Părăsindui, la noi și-a făcut el toată viața.

Când șirul scriitorilor basarabeni a încetat, limba noastră mai trăia încă în bisericile de sate. Românește răsunau cântările, românește se cetea cuvântul lui Dumnezeu, românește se săvârșeau tainele cele mari, românește vorbea predica din vechile cazanii.

Apoi, supt vlădici rusificați sau ruși, oprelliștea graiului moldovenesc s-a hotărât, și întunerec adânc s-a întins peste suflete. Străinii cari ne apucaseră de gât cu dezmierdări pentru a ne zugruma, ei cari ne coborâseră adânc în mormânt, cari presăraseră multă țernă asupra noastră și înfipseseră într-însa o cruce

pravoslavnică purtând însemnări muscălești, ei nu se gândeau că mortul cel jertfit de ei ar putea să învie vreodată. El a înviat însă, fără ca măcar glasul nostru de frate, pătrunzând pănă în lăcașul lui de întunerec, să-l fi chemat.

V

Dăunăzi, rușii făcură revoluție împotriva țarului. Rușii, și mai ales evreii, și unii și alții socialiști, internaționaliști, nu se puteau gândi la mormântul sufletesc al bietului moldovean. Rusia nouă, liberă, democratică, parlamentară, Rusia roșie a viitorului trebuia să fie o Rusie rusească.

Dar, când se vorbește de viață în cimitire, nu învie morții cari și-au isprăvit traiul pe dreptate și nu prind viață stafiile nebune ale gândului bolnav, ci se ridică, cerându-și dreptate, cei uciși tâlhărește. Rusia cea nouă n-au unde o găsi astăzi, când revoluția a fost înăbușită, dar vechea Moldovă basarabeană, pe care o credeau moartă, trăiește.

Au început întăi boierii. Familii unde abia se știe românește au dorit reprezintații românești în Chișinău. Și s-au dat. A fost ca o bună vestire. Cine ar crede că gluma ușoară a lui Alecsandri a putut fi întâmpinată cu ochi în care se

desluşea o durere tragică, cine ar putea crede că lacrimi răsăreau întrînşii? Şi aşa a fost. Fiindcă nu era vorba de glumă sau de patimă, de comedie sau de tragedie, ci de sufletul nostru ce învia şi vorbea şi chema în graiul nostru. Şi lacrima aceea sa uscat, dar ochiul atins de dânsa a văzut, şi prihana vechii orbiri s-a curăţit de pe dânsul. Pe ţeran nu-l întrebase nimeni. Doar, şi acolo, boierul nu vede în jos! Dar iată că, din adâncul satelor întunecate, s-a ridicat un singur glas de plângere, de cerere, de voinţă: daţini graiul românesc în biserică! Şi s-au chibzuit mult străinii şi, fiindcă legea creştină nu poate fi fără cuvânt înţeles altceva decât o bâiguială păgână, au trebuit să se învoiască şi ei. O comisiune a lucrat şi lucrează: ea a dat o Psaltire, Rugăciuni, şi, de curând, cel dintăi volum din Vieţile Sfinţilor a apărut la Chişinău. Întoarcerea la românism a bisericii satelor a început şi, prin ea, însăşi Basarabia românească-şi liberează sufletul.

E acum rândul nostru de a lucra.

1909 (Neamul românesc, anul al IV-lea, nr. 138.)

Un mare binefăcător al culturii românești: Vasile Stroescu

Când, acum câteva săptămâni, s-a auzit că dl. Vasile Stroescu - Vasile de Stroesco, cum se scrie d-sa, ca nobil basarabean, coborâtor al vechilor noștri răzeși și boieri - a făcut o danie de 100 000 de coroane fondului cultural din Blaj, menit să sprijine, împotriva oricui, școala românească, a fost o uimire. Se poate ca un român bogat să facă un astfel de lucru? Dar aceasta înseamnă călcarea în picioare a celor mai frumoase datini naționale! Când cineva din neamul nostru are bani de prisos mai cumpără moșii, clădește vreun palat aurit, călătorește pe unde dracul și-a-nțercat copiii sau face pe „boierul valah” în lumea cântărețelor și dănțuitoarelor din Paris, ori de-l ajută vrâsta ori nu. Așa se cuvine: așa s-a făcut și așa o să se facă. Un grec, un bulgar pot dispune altfel de banul lor, fiindcă doar unul e numai o „capră” de grec, iar celălalt un „tucanaglava” prost de bulgar, dar o nație nobilă trebuie să aibă alte apucături.

Mulți se mirau de ce dl. Stroescu, român ortodox din Basarabia pravoslavnică, s-a găsit să facă darul său de rege Bisericii unite, cu care nu e legat prin nimic. Vreun român prea roman

de dincolo s-o fi gândit poate la vreo convertire în perspectivă, căci sunt și rătăciți de aceia cari-și pierd vremea cu astfel de lucruri. Dl. Stroescu a răspuns, așa cum se cuvine să răspundă orice român la certele confesionale că, adecă, d-sa nu știe decât Biserică de limba sa, românească. Arătându-i-se că și la Sibiu se strâng bani pentru școli, tot românești, și că acestea sunt mai multe, a făcut, se zice, un nou dar, de 300 000 de lei.

Pe noi nu ne-a mirat fapta d-lui Stroescu. D-sa e cunoscut de mult ca un mare prieten al neamului său, ca un răspânditor darnic al bogăției sale pentru scopuri nobile. A îmbătrânit făcând binele și era firesc ca, astăzi, să se întreacă pe sine.

Darul d-lui Stroescu mai are însă un înțeles, unul mângâietor și plin de făgăduieli. La 1912 rușii serbează o sută de ani de la furtul Basarabiei. Cu acest prilej iese înainte și o sumă de „foști moldoveni” cari vor cânta și ei osanale arătând că stăpânirea rusească peste Prut se datorește și trădării înaintașilor lor. Ei vor striga sus și tare că, din mila „împăratului”, Basarabia e fericită în cultura rusească înfățișată prin Școală și Biserică.

Înaintând cu doi ani asupra serbărilor profane ce se vor desfășura pe mormântul

vechii noastre glorii de neștearsă amintire, dl. Stroescu deschide mâna larg și dă o jumătate de milion culturii românești, afirmând astfel legătura neapărată și veșnică a Basarabiei sale de viața, de lupta, de triumful firesc al acestei culturi.

Ce e mai curat și mai bun în românimea basarabeană a vorbit prin graiul acestui nobil bătrân în clipa binefacerii memorabile. Arătând că-și aduce aminte și că prețuiește mai presus de orice comunitatea noastră sufletească, pe care toată puterea Rusiei n-o poate sfărma, Basarabia ni-a dat prin dl. Vasile Stroescu acea chezășie pentru viitor pe care știm astăzi că ne putem răzima.

1910 (Neamul românesc, anul al V-lea, nr. 47.)

Vizita ofițerilor români în Rusia

Pe când Regele Carol trimetea o cunună pentru monumentul din Sofia al „țarului liberator” - pentru bulgari, și al țarului aliat pentru noi, înainte de a fi țarul crud și lacom al celei de-a doua răpiri a Basarabiei -, un grup de ofițeri ai noștri, tineri și mai ales bătrâni, porneau spre graniță, oricum desigur prea mult și prea hotărâtor închisă, a Rusiei.

În zilele când ne cutremurăm cu toții de veștile rele ale înfrângerilor suferite, în alegeri, de frații noștri din Ungaria, de pe urma ticăloaselor abuzuri ale oficialității maghiare, neapărat că drumul la Petersburg e mai firesc pentru noi decât drumul la Viena, care trece, cum se știe, prin Pesta. Cu sau fără intenție, vizita ofițerilor români în Rusia apare astfel ca o demonstrație, venită la vremea ei și salutată simpatic de toți.

Noi nu ni putem uita, ce e dreptul, pierderile și nu ni putem înăbuși durerea pe care o simțim pentru el. Dar vecinul celalt a fost oare mai puțin răpareț față de îngustul nostru pământ? De ruși ne leagă măcar ceasul unei camaraderii de arme victorioase.

Această camaraderie suntem datori a ni-o aminti și a li-o aminti. E dreptul nostru față de dânșii, pe care l-am câștigat prea scump ca să-l putem părăsi vreodată. Și, astfel, bine s-a făcut când s-a trimes înaintea lui Nicolae al II-lea bătrânul ofițer de marină față de care, unul din îndrăzneții biruințelor din 1877, era de reparat o „uitare” a lui Alexandru al II-lea.

Cercurile oficiale rusești vor fi putut să vadă că România are o armată numeroasă și bine organizată, în fruntea căreia stau ofițeri culți, demni, crescuți în tradițiile victoriei, și vor fi știut, credem, a trage încheierile cuvenite. Ele nu pot fi în paguba noastră.

1910 (Neamul românesc, anul al V-lea, nr. 64.)

Un centenar

În această clipă străbat ulițile Chișinăului cu strade largi și înalte clădiri oficiale, popi în veșminte străine cântând tropare slavone, și din turnurile bisericilor ciudate cu coperișuri verzi se revarsă, spre mărirea aniversării de o sută de ani a unei cuceriri, sunetul clopotelor. În forma religioasă măcar, oficialitatea stăpânilor prin sabie se bucură că a răpit atunci și domnește acuma peste această a suta parte din vasta Rusie.

Cuceriții, stăpâniții, supușii sunt două milioane de moldoveni. Și între dânșii nu sunt măcar două mii care să înțeleagă nedreptatea, jignirea, umilința ce se ascunde pentru ei în această defilare a odăjdiilor de aur, a uniformelor, a hainelor de gală în sunetul greoi de proslăvire al aramei din care se varsă și tunurile.

E armonia între sila nerușinată și inconștiența supusă.

De aici, unde muncim spre întemeiera altui viitor, pentru românii din orice colț al moștenirii lor, răspundem la această „serbare” nu prin „geamătul” de care vorbește proza

necuviincioasă și ațâțătoare a d-rului Racovski, ci printr-o afirmare de conștiință și printr-o făgăduială solemnă.

Știm că români locuiesc între Prut și Nistru. Știm că nimeni nu i-a putut abate de la datinile lor străvechi și nu-i va putea abate nimeni. Știm că de la un capăt la altul al „oblastiei” basarabene în piatră veșnică e scrisă gloria Moldovei.

Și făgăduim că vom da tot ce e mai bun în noi, credință și muncă, noi înșine și urmașii noștri, pentru ca vechea nedreptate să se șteargă și viață națională liberă să domnească și peste acele plaiuri ale întunerecului și robiei, unde dreptul nostru veșnic ne cheamă.

1912 (Neamul românesc, anul al VII-lea, nr. 53.)

Comemorarea pierderii Basarabiei

Cuvântare ținută în București, la 16 mai 1912

Nu pentru a „ofta”, cum spune pe hârtie roșie, cu obrăznicie, un manifest revoluționar, nu pentru a plânge, precum nici pentru a enunța sentimente de ură, făgăduințe de răzbunare, ne-am adunat aici. „Oftează” aceia cari urmăresc lucruri ce nu le-au avut și nu pot să le aibă, ca acei tulburători cari nu vor vedea niciodată, neam de neamul lor, o societate socialistă în care, în locul sufletului care târăște un trup, să fie armonia trupurilor sătule, hotărâtoare și pentru sufletul disprețuit. Noi vorbim aici de lucruri pe care le-am avut și pe care avem dreptul de a le avea, - și aici nu încape nici o „oftare”.

Și vorbim de lucruri pe care le avem. Dacă a avea o țară înseamnă a-ți trimete într-însa soldați de graniță, poliție, funcționari cartofori și bețivi, - Basarabia nu e a noastră. Dacă însă aceasta înseamnă a-i lucra toate ogoarele, a-i înfățișa toată munca, a-i da toți apărătorii, - atunci e a noastră, și nu a celorlalți, Basarabia.

Nu voi face să se audă nici plângerea obișnuită că suntem puțini, slabi, săraci,

nenorocoși. Am găsit drumul norocului, și cel dintăi pas făcut pe dânsul e o singură înaintare spre biruință: e drumul muncii solidare și disciplinate.

Acum o sută de ani tocmai, la 16 mai 1812, prin tratatul de la București, între Rusia și Turcia, am pierdut pământul pe care numai cu greu îl pot numi, împotriva adevărului istoric: Basarabia, căci Basarabia era numai partea de la gurile Dunării. E oare o umilință în aceasta? Am stat noi la luptă, am fost biruiți, ni s-a smuls o parte de țară printr-un tratat pe care noi să-l fi încheiat, iscălit și jurat?

Sunt popoare cărora așa ceva li s-a întâmplat și care, cercetând împrejurările pierderii dureroase, ajung la încheierea că nu e motiv să simtă umilință pentru biruirea lor. La 1871 sau luat Franciei două mari și frumoase provincii: Alsacia și Lotaringia. A fost o armată franceză care a pierdut lupte, un guvern francez care a pierdut lupte, un guvern francez care a iscălit o pace neprielnică. Și totuși fără umilință se gândesc francezii la acel „an grozav”, ale cărui triste urmări și pănă astăzi nădăjduiesc să le poată îndrepta, vorbind sau ba de visul pe care se simt datori a-l urmări. Atunci a fost înfrânt imperiul, răzimat pe oștirea ce exista în parte numai în cadre și era înarmată numai pe

paginile condicelor de socoteli, imperiul bătrânului, bolnavul Napoleon al III-lea, imperiul unei curți conrupte, risipitoare și fără grija viitorului. Că acest imperiu se întemeiase pe consimțimântul național al plebiscitului, că el fusese aclamat frenetic a doua zi după biruințile din Crimeea și din Italia, că națiunea franceză salutase în el gloria înviată a zilelor lui Napoleon cel genial, ce are-a face! Francezii simțeau și simt că nu ei, libertatea lor, energia lor națională, răspunderea lor au fost strivite de germani. Și astfel anul de jale nu e pentru dânșii un an de rușine.

Cu atât mai puțin trebuie să plecăm noi fruntea la amintirea sfâșierii din 1812. Noi, România, noi, neamul românesc. România nu exista, și în acea jumătate de Românie care era Moldova, nu se gândea nimeni că o Românie ar fi cu putință, că ea ar fi un bine pentru cei cari sufereau de multe apăsări și stoarceri. Domnul dinaintea năvălirii era un grec și boierii greco-români, cu două graiuri, erau împărțiți prin aceasta chiar între două suflete naționale. Și atâta trăia în toată țara: această boierime fără ideal și fără alt simț pentru țară și pentru neam decât acel instinct elementar pe care nimic nu-l poate dezrădăcina din suflete. Li-a părut rău că au pierdut partea cea mai largă a Moldovei, bogată în ogoare, în pășune pentru vite. Li-a

părut rău mai ales ca moșieri, ale căror comunicații erau să fie tăiate de acum înainte printr-un hotar. Nici un suflet nu s-a sprijinit pe amintiri, nu s-a deschis către speranțe pentru a da o luptă desperată spre care s-ar putea îndrepta astăzi recunoștința noastră pioasă. Se gândeau doar cu frică la primejdia ca Moldova micșurată după sfâșiere să nu poată răspunde tributul către Poartă, și cereau ca ea să fie întregită cu județe muntene până la Ialomița! Și astfel azi, când am avea nevoie măcar de un singur erou, în numele căruia să facem prăznuirea, nu-l găsim, și e nespus de dureroasă această lipsă. La parastasul făcut azi de câțiva oameni pioși nu s-a putut rosti un singur nume de la 1812, și a trebuit să se gândească organizatorii la acei bieți flăcăi basarabeni, chemați în ultimul ceas pe câmpiile Manciuriei nesfârșit de depărtate, ca să ridice din noroi și sânge - ca și frații lor din România în 1877 - steagul împărătesc al Rusiei pe care fiii ei cei adevărați îl lăsaseră să li lunece din mâni. Precum și ceilalți cari au fost despoiați la 1812, suedezii, asemenea nouă prin situația grea, cu același dușman uriaș în față, dar superiori nouă prin valorificarea politică a elementului țerănesc și prin puterea morală ce rezultă dintr-o conlucrare pașnică și legală a unui întreg popor, și suedezii, zic, nu pot găsi, dincolo de trădarea regelui lor, de lașitatea clasei lor dominante,

nici un erou al împotrivirii și răzbunării, de care în veci să rămâie glorios legată pierderea Finlandei.

Fără conștiință era clasa boierească a Moldovei din anul 1812, călcând astfel datoria oricării clase dominante de a cuprinde și exprima toate amintirile, toate speranțele, tot dreptul, toată mândria și onoarea unui popor. Mulți din membrii ei, și boieri mari, au trecut Prutul pentru a se așeza supt oblăduirea împăratului creștin fără a-și da seamă că rosturile de căpetenie ale unui stat, paza liniștii și a dreptății, n-au a face cu creștinătatea sau păgânătatea, ci numai cu valoarea etnică a unui popor.

Un steag nu fâlfâia în aer și o oaste nu stătea supt arme. Moldovenii, de multă vreme încă, nu mai aveau voie să se lupte, căci țerii lor nu-i trebuia altă apărare decât a stăpânilor cari erau să o vândă. Câți din urmașii mândrilor ostași de odinioară mai doreau să guste emoțiile războaielor, aceia nu nemeriseră în tabăra turcească, unde românii nu s-au îmbulzit niciodată, ci ei se găseau în rândurile ostașilor țarului.

Era o greșeală, o mare greșeală, mai mare și decât a boierilor setoși de stăpânirea străină. Un popor se poate ridica însă totdeauna peste

greșelile sale, atunci când ele n-au produs viciile care străbat adânc în ființa lui și-l distrug.

Peste greșeli ca aceea de atunci, să căutăm îndreptarea unei pierderi care nu poate să fie veșnică.

Nu folosesc și nu trebuie ținute în seamă făgăduințile unor ruși de omenie ca publicistul Durnovo. Am dori să vie cândva aici la noi ca să-și dea seamă că este nu numai un drept, dar și un popor în stare să și-l ceară. Și am dori să-l vedem și noi, tocmai pentru că samănă așa de puțin cu cei de același grai și de același sânge cu dânsul. Dar, după experiențe ca aceea din 1878, când ajutorul nostru a fost răsplătit printr-o nouă smulgere a părții din Basarabia pe care alții ni-o dăduseră înapoi, să nu se supere că nu-l putem crede. Și deci nu răspundem la oferta unei Basarabii corectate ca hotar și a unor ținuturi care se găsesc încă în pădure, pe trupul ursului austro-unguresc.

Nu folosesc nici apeluri ca acela care a pornit azi de la București, de la persoane desigur foarte bine intenționate, către un număr de ruși liberali, „tineri", a căror adresă li-a fost dată de un cunoscător. Noi n-avem de cerut nimic de la nimeni și nu ne îndesăm la nici o pomană. Prin astfel de cereri, demnitatea

noastră națională se atinge. Și nu văd tocmai așa de limpede deosebirea dintre rusul „bătrân” și cel „tânăr” cari, cu toată deosebirea lor de vrâstă, mi se par a fi înainte de toate ruși, așa cum i-a făcut acel lung șir de ani în care s-a săvârșit alcătuirea sufletească a poporului rusesc.

Și revoluția rusească liberatoare, aceea n-are a face cu noi. Ar fi făcută pentru oamenii în genere, pentru cei supuși și apăsați, fără deosebire. Și nouă ni trebuie ceva anume pentru neamul nostru, care e deosebit de celelalte și cere măsuri deosebite pentru dânsul.

Suntem noi oare prea slabi pentru a lua asupra noastră sarcina de a ne restitui în drepturile noastre?

Să vedem. Astăzi o mare parte dintre români nu iau parte cu sufletul la viața neamului, pe când trupul lor folosește altora cari-i stăpânesc. În miile de cărturari ai Basarabiei s-ar găsi oare o sută de oameni cari să-și dea seamă pe deplin de ce sunt, de ce valorează nația lor, această Românie liberă, această cultură a ei, mai sănătoasă decât a Rusiei? Și în sutele de sate românești ale Basarabiei, e oare în această clipă unul singur în care toți: preot, învățător, oameni din popor, să se adune pentru

ca, în genunchi înaintea altarului, să facă pomenirea trecutului neuitat și juruinți pentru viitorul care nu poate întârzia? Și în altele din provinciile nelibere, adesea nu e mult mai bine.

Aici la noi, cei cari am înțeles și ne-am întărit în hotărârea de a fi ce trebuie să fim, suntem câteva mii. Ne-am strâns azi încă mai mult. Am simțit-o cu toții. Zică orice vor voi sămănătorii de ură, sprijiniți în lupta dintre partide care nu se sfiește să ațâțe războiul civil, azi a trecut peste suflete ceva mai mare decât interesele și rivalitățile de clasă. Ne-am simțit un popor, un singur popor. Și furia urgiei din urmă ne mână pe toți iute către limanul dreptului îndeplinit, al dreptății săvârșite.

Lucrăm către neîntârziata trezire a neamului întreg. Neînțelegerea de sus și neputința inculturii, sărăciei de jos vor trebui să înceteze. Nu vom cruța nici o silință pentru ca să ajungem acolo. Și, atunci când, de la un capăt al teritoriului național până la celalt, va fi în milioane de oameni același simț, aceeași conștiință, aceeași mândrie, ne vom întreba pe ce drum a pierit străinul care fusese cândva stăpân în moștenirea noastră!

Jalea pentru Basarabia pierdută

Am știut noi toți, cel de sus ca și cel de jos - afară de câteva uscături trândave, care se laudă cu stearpa lor mărire, - cel bogat ca și cel sărac, cel cu învățătură din carte și cel cu înțelepciune din viață, am știut să ni arătăm, cuviincios și liniștit, dar hotărât și puternic, jalea pentru că, acuma o sută de ani, rusul, biruitor asupra turcului, a rupt și a tras la dânsul jumătate din vechea noastră Moldovă.

La Chișinău, unde stă guvernatorul Basarabiei și vlădica rusesc care blastămă vorba și cartea românească, s-au tras clopotele, s-au purtat prapurele pe stradă și s-au întins mese pentru mâncare și băutură fără plată, ca la pomana morților.

Slobozi sunt dumnealor, muscalii, să-și tragă clopotele, săși primble prapurele și să-și facă și pomană înainte de a-și da obștescul sfârșit. Vor ușura românilor înmormântarea străinului care i-a biciuit, i-a stors și i-a umilit.

Noi, din partea noastră, am înțeles altfel. S-au făcut slujbe pe la biserici pentru toți ai noștri cari, pe pământul furat, au muncit și au adus jertfe fără să li se ție în seamă. S-a strâns lumea

ca să audă cum, de două ori, la 1812 și la 1878, creștinul a luat de la creștin, prietenul de la prieten, cel îndatorit de la cel care-l îndatorise și cel bogat de la cel sărman. Și pe străzile orașelor celor mari fiecare trecător a fost rugat să dea câte ceva, cât îl lasă puterea și tragerea de inimă, pentru ca să se poată alcătui la Iași o casă în care să stea și să afle hrană feciorii de români din Basarabia, cari n-ar vrea să se adape de tulburea învățătură muscălească, ci de limpedea învățătură în graiul lor, la școala înaltă din Iași.

S-au strâns, credem, vreo 10-15 000 de lei. Și o să mergem și până la 50 000. Și foaia noastră a început să primească bani pentru casa românească a basarabenilor.

Și nu credem că e departe ziua când, în fața făcătorilor de întunerec, vom ridica, pe temelii de drept și de jertfă, lăcaș de lumină!

1912 (Neamul românesc pentru popor, anul al III-lea, nr-ele 21-22.)

Însemnătatea ținuturilor de peste Prut

Comunicare cetită în ședința Academiei de la 12 mai 1912

Situația politică deosebită a deosebitelor ținuturi locuite de români și făcând parte din moștenirea lor istorică li dă, supt multe raporturi - cum am afirmat-o și cu alt prilej tot aici, - o fizionomie deosebită, făcându-le astfel să se poată ajuta între sine pentru a da împreună icoana deplină a vieții noastre în trecut și a însușirilor caracteristice ale poporului nostru în stratele lui adânci, de o veche cultură proprie.

Acesta e și cazul pentru ținuturile românești, „moldovenești”, de peste Prut, care au căpătat, după anexarea la Rusia în 1812, numele neîndreptățit și tendențios de Basarabia, aplicabil numai fostei stăpâniri „băsărăbești”, muntene, de la gurile Dunării, mai târziu sălaș de tatari, apoi pustiu deschis tuturor imigrărilor și colonizărilor de stat. Monumente românești, amintiri românești, ogoare românești, drepturi românești se întâlnesc la tot pasul, națiile conlocuitoare, - rusneci din părțile Hotinului, ruși veniți de peste Nistru, bulgari fugiți de peste Dunăre, de groaza turcilor pedepsitori, lipoveni exilați cât mai departe de pravoslavia oficială,

nemți în căutare de privilegii cu îmbogățire repede, - neavând în mai toate cazurile decât vechimea celor o sută de ani strecurați de la tratatul din 16/28 mai 1812 și însemnătatea, dreptul istoric, rostul moral ce pot să derive din prezența a cel mult trei generații pe același pământ. Două milioane de locuitori ai provinciei împărătești, a cării relativă autonomie pe vechile baze tradiționale a fost de multă vreme cu totul desființată, până la scoaterea limbii băștinașilor din biserica și școala de sat, se recunosc și azi „moldoveni” și privesc ca fiind și al lor tot ce e în legătură cu dezvoltarea, de lupte și silinți culturale, timp de aproape cinci sute de ani, a țerii Moldovei. Între țeranul din văile Nistrului, Răutului, Bâcului, de pe malul stâng al Prutului, și acela de pe malul drept, din văile Siretului, Moldovei, Bistriței, nu e în nici o altă privință decât a formelor de stat și de cultură superioară, vreo deosebire. Românitatea lor etnică primordială și „moldovenia” lor istorică sunt întocmai aceleași. Pe când în Ardeal și Ungaria administrația pătrunde până și în cea mai depărtată comună rurală, urmărind cu stăruință scopuri cunoscute, pe când fiecare colț de pământ din Bucovina e supus celei mai străbătătoare înrâuriri oficiale, viața patriarhală rusească a atins neasemănat mai puțin străvechiul fond primitiv. Până și în târguri împrejurările și stările de spirit ale

„vechiului regim” moldovenesc se întâlnesc aproape neatinse, încă și astăzi, printr-un ciudat fenomen de imobilizare, de încremenire a condițiilor de viață pentru o parte a unui popor, pe când alte părți, supt îndemnuri și influențe care nu se întâlnesc aici, au mers mai departe, mult mai departe, într-o dezvoltare grabnică, pripită chiar, nervoasă, permițând astfel contrastele cele mai pline de învățături cu cea dintâi.

Dar nu numai supt raportul arătat, această regiune a vieții noastre naționale interesează în cel mai înalt grad pe simplul curios, ca și pe cugetător, pe cercetătorul științific. Și în trecut, aceste locuri, contribuind puternic la viața moldovenească deplină, la viața românească întreagă, pot alcătui un capitol special din procesul nostru politic, dacă nu și cultural.

I

Din Apus a plecat viața noastră toată, tinzând să cucerească Răsăritul, - unde fusese totdeauna baza noastră etnică, a tracilor geți și daci, aborigeni, - pentru idei și forme apusene. Din Apus a plecat, prin anume momente în regatul Ungariei mai ales, întemeierea, fără „descălecători”, a principatului muntean; din Apus a venit, printr-o descălecare, în clipa când

se stabilea noua legătură de comerț între Caffa genoveză și orașele germane ale Galiției, înjghebarea țerii Moldovei ca principat românesc deosebit, în stare să oprească răpedea înaintare cuceritoare a domnilor din Argeș, - mare pagubă în ceea ce privește unitatea, așa de necesară, a vieții politice românești, mare folos dacă se consideră vigoarea mai mare a apărării în alcătuiri de stat cu caracterul local mai bine rostit, cu hotare naturale mai sigure. Nu mai pe încetul capitalele celor două țeri s-au mutat către răsărit: la munteni de la Argeș la Târgoviște, de la Târgoviște la București; la moldoveni de la Baia la Suceava și Siret, iar apoi de aici la Iași.

Deci voievodatul, îndată autonom, neatârnat, al lui Bogdan pribeagul, ridicat pe ruinele provinciei ungurești voievodale a lui Sas fiul lui Dragoș, stăpânitor în calea tatarilor a căror vastă împărăție se desfăcea, a cuprins pe rând cursul râului Moldova, de unde i-a venit și numele - așa cum, dincoace, de la Jiu și Olt, de la Argeș, Dâmbovița și Ialomița au venit numele județelor, unele din ele voievodale, ce s-au contopit în Țara Românească -, apoi al Sucevei și Siretului, iar al Prutului, atins la Cernăuți și trecut chiar încă supt Alexandru cel Bun, numai ceva mai târziu. Dacă Vasluiul, Bârladul și Tecuciul, în „insula” dintre Siret și Prut, sunt

vechi, în legătură desigur cu vămile tătărești din vremurile lui Nogai, domnul împărătesc al Dunării în a doua jumătate a veacului al XIII-lea, toate celelalte așezări orășenești sunt ceva mai nouă; Ștefăneștii, poate din vremea lui Ștefan cel Mare, când se ridică prin curți domnești de vânătoare, judecată și petreceri, Hârlăul și Botoșanii (Botășanii), Iașii, simplu popas de negustori încă la începutul veacului al XV-lea, târgul Săratei, mai vechi decât Hușul - care nu poate avea nici o legătură cu husiții, - și Fălciul - tot din timpul crizei celei mari a luptei cu tatarii (Galațul ajungând la oarecare însemnătate numai după 1 500).

Cetăți lipsesc în această parte, pe când, de la Țețina, prin Suceava, Roman, Bacău, Crăciuna, Siretul întreg era întărit pentru împotrivirea față de unguri. La Prut nu se întâlneau însă dușmani, înaintea cărora să trebuiască a se trage un zăgaz. Dincolo de această apă domnii cari în jumătate de veac putură face dintr-o strajă săracă și amenințată o țară mare și sigură, aproape cu totul gata în margenile ei naturale încă înainte de Ștefan cel Mare, găsiră o altă lume decât aceea de până aici. Între munte și tăietura adâncă a Siretului erau orașele nemților trecuți din Galiția și Polonia (Siret, Suceava), ale sașilor (Baia sau Baia Moldovei, cu anexele sale Sasca ș.a.),

stânele mocanilor din Neamț, - fără închipuita cetate teutonică a „nemților”, cari nu erau nemți pentru popor, ci cruciați, „crijaci” - ocnele regale din târgul de șalgăi sau ceangăi careși păstrează încă numele, sentinelele de propagandă ale franciscanilor din Ciuc și țeranii de limbă maghiară din Agiud și Sascut (în ungurește: Fântâna Sasului). Între Siret și Prut, vechile sate rutene, care se pot recunoaște prin finala -ăuți (v. și Rădăuți), ce-i dreptul întrebuințată mai târziu, prin obicei, și în legătură cu radicale românești -, erau de mult și total deznaționalizate, dar, amintiri și, întâmplător, pretenții litvano-rusești, din care a ieșit apoi uzurparea fără viitor a lui Iurg Coriatovici, mai dăinuiau încă, și din părțile Brăilei muntene venea un curent politic de alipire la principatul mai vechi, și încă mai tare, al domnilor din Argeș. Peste Prut, până la apa largă a Nistrului curgând liniștită între stânci goale și codri ce tăinuiau o viață primejdioasă pentru străinul ce-și furișa piciorul într-înșii, era, fără vreo înrâurire sau încălcare, viață de țerani liberi. Târgurile, legate totdeauna în originea lor cu o colonizare străină, sunt ori crescute pe urmă, în umbra cetăților, ori dezvoltate pe încetul, încă mai târziu, din sate de plugari, - afară doar de cele două porturi: unul în gurile Dunării, celalt deasupra limanului Nistrului, cu largă dominație asupra Mării, care ni-au fost o

prețioasă moștenire de la bizantini și coloniștii italieni, genovezi, cari-i înlocuiră după întemeierea Caffei și stabilirea asupra Mării Negre a hegemoniei steagului de negoț al Sfântului Gheorghe: Chilia-Licostomo și Cetatea Albă-Moncastro. Încolo, înaintea cetăților puternice, trăitoare și astăzi, mai sus de ruine mai nouă, ale apărării moldovenești, nu erau decât cele două vaduri ale comerțului dintre Galiția, depozitară de mărfuri germane și Caffa aducătoare de produse naturale și industriale răsăritene, tătărești, „saracine” sau „ultramarine”, „indiene”: Hotinul și Tighinea, care se pare a fi fost numită întâi, cum îi ziceau polonii mai târziu, Tehin, - două nume asemănătoare, care trebuie puse în legătură cu Sniatyn, Rohatin, Bendzin și alte nume galițiene și polone. Vămi litvane, vămi tătărești, cu poporație firește amestecată, li dăduseră naștere. „Podgradurile” cu „posade” sau cârciume, cu prăvălii, zise mai târziu turcește, dugheni, cu câte o curte de boieri având sate în apropiere, ca și nevoile firește ale vămilor și trecătorilor alcătuiră apoi târgurile, la Hotin ca și la Tighinea, dar și la Soroca (cf. Holboca etc.) mai nouă, și la Orhei (târgul lui Orhei întemeietorul), ca și la așezările, în mare parte locuite tot de moldoveni, de pe celalt mal, podolic: Otacul, Mohilăul, Dubăsarii (după aceia cari treceau Nistrul pe dubasele vechi cât

lumea). Bâlciuri, iarmaroace se țineau și în toate aceste locuri; altele însă creară târgurile din veacul al XVII-lea și al XVIIIlea, Chișinăul, Troianul, Telineștii, Crăulenii, Căușanii, Bușcanii, precum rosturi militare turcești făcură Ismailul (Smil pentru moldoveni), Cartalul, și vecinătatea, de la 1600 înainte, a nogailor chemă la viață Cahulul și Han-Câșla, iar rosturi pescărești ridicară la oarecare însemnătate Renii, zis de turci Tomarova, pe care Despot-Vodă îl cerceta după 1560, și întrun târziu și Vâlcovul.

Prin ele însele, aceste orașe, târguri, târgușoare, nouă și numai în parte românești, nu dau nici pe departe caracterul ei acestei părți a românimii. El izvorăște întreg din viața muncitoare, energică, vitează și voioasă a țerănimii, care se pare a nu fi cunoscut vreodată nici măcar oblăduirea cruțătoare a voievozilor și juzilor tradiționali - cari în general lipsesc în Moldova cu puterea pe care o au în părțile muntene și ungurene -, având în fruntea lor pe bătrâni și căpitani de luptă, călăuzi de război.

Afară de „pustiu”, pe care trebuie să-l înțelegem și aici numai relativ, așezându-l în regiunea, bine mărgenită geografic, a stepei, domnia n-a dăruit, - n-a îndrăznit și n-a putut să dăruiască aice. Nu i s-a cerut măcar o întărire,

după care umblau totdeauna boierii sau cei ridicați la boierie, cu cumpărături sau schimburi mai nouă, dar care sătenilor, puțin bucuroși de a plăti sumele îndătinate diecilor de la Curte, li era mai mult sau mai puțin indiferentă, dacă nu chiar cu totul străină. Numărul actelor de danie domnească pentru locul între Prut și Nistru e foarte mic: o pot spune după străbaterea întregului material tipărit aproape, în vederea cărții Basarabia noastră, menită a fixa pe sigure dovezi documentare toate drepturile noastre naționale și istorice în anul centenarului anexării, când publicații rusești apar pentru a le tăgădui sau micșora. Aici, în această lume patriarhală, fiecare rămânea cum fusese, și nimeni nu venea să schimbe vechile împrejurări, între altele și pentru că primejdia războaielor prădalnice, mai ales din partea polonilor, era așa de mare și pentru că pădurea trebuia să fie dată jos înainte de a se trezi pofta bogatului, a puternicului, a nobilului de a stăpâni locul lăzuit prin munca grea a săracului. Și păduri ca ale Rezinei, vestite odată, ca ale Orheiului și Sorocei pănă azi, ni spun îndeajuns ce a putut să fie pe aici! Să nu uităm nici aceea că pe atunci pășunea era din punct de vedere economic importantă, lanurile acoperind în fiecare an numai o foarte mică parte a țerii, și aceasta în Moldova cu mult mai mult decât în părțile, vecine cu stăpânirea turcească și

mărgenite curând de cetăți împărătești, ale principatului muntean.

De acești țerani fără stăpân domnia avea nevoie. Dincolo de Prut boierul cu oamenii lui nu putea să alerge în ajutorul cetății, întru apărarea vadului. Locuitorii satelor și-au urmat astfel și după ce se întăriră, pe rând, supt Alexandru cel Bun și supt Ștefan cel Mare, vadurile, apoi, ca la Orhei, și câte un loc de a doua linie în dosul lor, străvechea datină ostășească. Mai târziu, în alcătuirea lor a întrat ceva și din obiceiurile luptătoare mai nouă ale cazacilor, cari, de alminterea, atunci când se ziceau, în veacul al XVI-lea, Nizovii și aveau în frunte pe un Dimitrie Vișnieviețchi, coborâtor din fata lui Ștefan însuși, înainte de a fi zaporojenii „de la praguri”, supt căpetenii populare rusești, nu erau numai ruși, ci pribegi, vagabonzi, aventurieri din toate țările vecine și adesea - o spun documentele - moldoveni, cum moldoveni au fost „domnișorii”, un lung șir de la voinicul Nicoară, zis Potcoavă, pănă la Lobodă, ajutătorul lui Aron-Vodă, pe cari cazacii îi ajutau să-și ia în stăpânire „scaunul părintesc” mai mult sau mai puțin îndoielnic. S-ar putea zice chiar fără primejdie de a greși că mulți din acești cazaci moldoveni nu erau decât țerani de la Nistru, cari, de când Chilia și Cetatea Albă erau pierdute (1484), de când ienicerii se

așezaseră în Tighinea ajunsă Benderul lui Soliman cel Măreț (1538), de când urmașii lui Ștefan nu mai aveau voie să poarte războaie, trebuiau să-și cheltuiască aiurea energia prin care supt marele domn, supt fiii săi Bogdan și Petru Rareș, supt nepoții săi de fiu Ștefăniță și Ioan cel Cumplit, dacă nu și supt Alexandru care fu poreclit Lăpușneanul fiindcă era fiul Anastasiei din Lăpușna, îngropată la Râșca, și al lui Bogdan, ei își făcuseră datoria prevăzută printr-o veche danie din vremea lui Gangur pârcălabul de Orhei și a „Gănguroaii celei bătrâne": apărarea țerii de tatarii Hoardei de Aur și de tatarii Crâmului.

Apoi, când și zilele de plean și glorie ale cazacilor trecură, acești căpitani și stegari, acești țerani înarmați, din străvechi neamuri cu nume ciudate și neînțelese, unele de o superbă spontaneitate de limbă, se făcură opoziția, totdeauna nemulțămită, adesea îndârjită, pornită pe răscoală, ridicată în oaste revoluționară împotriva domnului. Lăpușnenii, orheienii, sorocenii, mai târziu codrenii de la Prut, se ridicară astfel împotriva celor din urmă Movilești, împotriva lui Gașpar Gratiani, a lui Radu Mihnea și, la capăt, împotriva lui Duca-Vodă, supt acel Hâncul care a dat încă un proverb politic, de o deasă întrebuințare, înțelepciunii populare: „Vodă vra și Hâncul ba".

Hotinenii păstrează în schimb liniștea. De fapt ei se găseau mai aproape de Suceava, alcătuind cu acest vechi scaun de domnie și cu acel nou al Iașilor un triunghi perfect, în care se cuprind moșiile, cumpărate cu preț mare, ale boierilor cari aveau nevoie de Curtea Măriei sale, până la acei Stroicești cari ar fi putut fi domni, pănă la Movileștii cari purtară schiptrul voievozilor și la așa de bogata lor rudă, Isac Balica, frate după mamă al lui Vodă Ieremia și Vodă Simion, moștenitor al unei părți largi din averea acestei „doamne” Maria, înrudită cu Alexandru Lăpușneanu. Prin Băcioc, a cărui fată Tudosca luă pe vornicul Lupu, menit să fie Vasile-Vodă, și această nouă dinastie ajunse a se răzima cu deosebire pe moșii basarabene.

După căderea ei, vin alți stăpâni de pământ, grecii cu bani mulți, începând cu Cantacuzinii. Încetul cu încetul, și încheind cu averea imobilă uriașă pe care un Costachi Ghica șio făcu peste Prut, ei distruseră viața țerănească neatârnată, grămădind pe cei din urmă răzeși, totuși mulți, în cei din urmă mari codri: al Chigheciului la apus, al Orheiului la răsărit. Neamurile cele vechi, cari căpătaseră o dată cu pământ moșnenesc și datinile de luptă ale celor dintăi stăpânitori, emigrară pentru a-și putea întrebuința armele, mai ales împotriva vechiului dușman, tatarul, turcul. Astfel familiile Hăjdău,

înrudită prin femei cu Vodă Ștefan Petriceicu, Murguleț ș.a. trecură în oștile lui Sobieski, ale lui Petru cel Mare (Apostol Chigheciu), mai târziu în oștile năvălitoare conduse de generalii împărăteselor „liberatoare” Ana și Ecaterina. Partidul războinic deschise în fiecare dată porțile rușilor, fiindcă erau creștini și fiindcă nu-și închipuiau că din crucea de binecuvântare a lui Hristos se poate face o unealtă de sfâșiere și silă.

Hârtiile răzeșilor din Moldova, ale moșnenilor din Țara Românească se găsesc azi în parte prin arhivele grefelor, și ar fi o datorie pentru Academie să intervie pentru ca ele să fie scoase din aceste depozite întâmplătoare, unde se pot și strica sau distruge și unde, oricum, ele nu pot fi decât excepțional întrebuințate, pentru a le reuni la colecțiile ei. Foarte multe acte sunt păstrate de bieții oameni cu o frică ușoară* de înțeles când se gândește cineva la numărul așa de mare de încălcări viclene sau brutale la care pământul lor de străveche moștenire și de sfânt drept, câștigat cu sabia și cu plugul, a fost supus până astăzi. Ce poate ieși din cercetarea lor mai întinsă pentru istoria unui ținut o dovedește îndeajuns șirul de lucrări prețioase ale răposatului Ștefulescu asupra Gorjului. În părțile de peste Prut, n-a fost introducerea codurilor franceze care să îngăduie nesfârșite

dezbateri judecătorești asupra pământului și, se știe, judecata costă acolo ceva mai scump decât la noi. Suntem îndreptățiți a crede că marile sate răzeșești, pline încă de bogăție și de o mândră conștiință de sine - acum câțiva ani un băiețel cu oile, pe care-l întrebam a'cui sunt, îmi răspundea cu un ton de mare siguranță: A'mele! -, în căsuțele de cea mai veche datină, cu înalte coperișuri de stuh, ochiuri mărunte de fereastră și prispe de sfat și odihnă, se păstrează mii și mii de acte „moldovenești", care ne-ar ajuta desigur a cunoaște mai bine neamuri bătrâne, schimbări teritoriale cu însemnătate și poate chiar, cuprinse în țesătura vreunei hotărâri de moșie, evenimente istorice.

Adaug, în legătură cu această informație încă ascunsă, că, dintre neamurile boierești care au rămas, la anexare, supt stăpânirea rusească, - și între care, pe lângă răzeșii ridicați în ranguri sau semințiii decăzute, se află și în număr destul de însemnat de familii mari, - nu toate și-au înstreinat pământul pentru a se pierde în lumea cinovnicilor sau cheltuitorilor de bani moșteniți din imensa Împărăție. Într-un frumos roman istoric, Pribegi în țară răpită, venerabilul domn D.C. Moruzi din Iași zugrăvește, pe temeiul amintirilor sale, ca unul ce și-a petrecut copilăria și o parte din tinereță în Basarabia, viața la țară, între sătenii de limba lor, a celor

dintâi generații despărțite, printr-un hotar ce nu se putea trece ușor, de ai lor rămași în vechea Moldovă „turcească”, pe jertfa căreia s-a clădit România unitară și neatârnată de astăzi. Mai sunt și azi nobili de sânge moldovenesc ca aceia, și de mai multe ori am văzut venind de acolo doamne de o distinsă cultură, cu o cunoștință neașteptată a istoriei românilor, bătrâni cari înfățișau o spiță de neam glorioasă, tineri în cari părea că începe a se mișca o conștiință a datoriei naționale, pentru a vorbi cu noi, cei de aici, despre timpurile când înaintașii noștri și ai lor au trăit împreună, luând parte la aceleași sfaturi ale domnilor din Iași, la aceleași afaceri de pace și război ale vechii Moldove, patrie comună. Știu bine că mulți au colecții frumoase de documente, la care țin și din punctul de vedere, de altfel totdeauna respectabil, ca o formă nobilă de solidaritate omenească, al mândriei de familie. Cât mai curând trebuie să știm ce se cuprinde în aceste arhive private, și oameni cu știință și tact n-ar putea fi opriți de nimeni în cercetările lor, care folosesc supt toate raporturile și tuturora. Putem nădăjdui chiar că de acolo ni-ar veni arhive de familie complecte, ceea ce se află foarte rar aici, doar, întru câtva, pentru Cantacuzini în Muntenia și, în Moldova, prin arhivele, care mi s-a descris ca fiind așa de bogate, de la Stânca, pentru Rusetești.

E încă vremea în care se pot urmări ușor legături de familie cu străinii, care au făcut să treacă moșii moldovenești în mâna rușilor și altor neamuri conlocuitoare. Dacă s-ar face lucrul acesta mai târziu, ar fi poate, în atâtea cazuri, zădarnic.

Acum mulți ani, un membru al Academiei Române, Gheorghe Sion, aducea din Basarabia vestea comorii de știri cu privire la Moldova între anii 1806 și 1812 care se aflǎ la Chișinău, în așa-numită Arhivă a Senatorilor, dupǎ titlul oblǎduitorilor civili supremi ai Moldovei în acești ani de ocupație, premergătoare anexării pentru ținuturile ei răsăritene. De atunci un harnic român basarabean, care scrie însă, și pentru că e funcționar, în rusește, a dat știri bogate, regeste amănunțite în acea operă a sa, Lucrări ale comisiunii arheologice din Basarabia, care, după ce făcuse cunoscut așa de interesantele acte ale Chișinăului, s-a oprit, din nenorocire, prea răpede. Pe baza acestor lămuriri d. Radu Rosetti a scos copii și a redactat rezumate, care, publicate în volumul XXXII din „Analele” noastre, aruncă o așa de puternică lumină asupra regimului rusesc în toată Moldova pe o vreme când puțini ar fi crezut, după anexarea, formală, a amânduror Principatele, recunoscută și de Napoleon, arbitru general al răpirilor, că va

fi cândva o Românie și un viitor național pentru acest neam.

Ni trebuie însă nu numai prelucrări și indicații, ci culegeri integrale, care ar fi de cel mai mare folos pentru istoria culturală, ca și pentru studiile de limbă. În arhivele Basarabiei și în partea basarabeană din Arhivele Imperiului s-ar găsi un imens material, nu numai pentru această vreme, dar și pentru toată epoca următoare, destul de întinsă, în care afară de un guvernator cu Curtea lui și de o armată de ocupație plus câțiva aventurieri, totul rămăsese curat românesc, ca suflet și grai, în ținuturile anexate.

Se știe că, în Bucovina, noi, cei din Regat, n-am lucrat mai nimic, iar frații noștri de acolo au lăsat pe sasul Zieglauer să cerceteze arhivele țerii pentru vremea nouă, pe germanul Kaindl să dea istoria ducatului și a capitalei sale Cernăuțul, pe ruteanul Kozak, dușman hotărât al nostru, care caută să ne izgonească și din drepturile istorice, să publice inscripțiile de pe mormintele lui Ștefan cel Mare și ale neamului său, ca și ale boierilor și negustorilor din vremuri, fără a mai pomeni dezgroparea ruinelor Sucevei prin Romstorfor și studierea câmpiilor de luptă, a monedelor prin ofițerul de jandarmerie Fischer. Nu vom lăsa, cred, azi,

când avem o școală istorică și când averi mari au fost puse la dispoziția Academiei de oameni de bine, nu numai pentru bună păstrare și fructificare printr-o excelentă administrație birocratică, ci și pentru propășirea științifică, ca, după rusificatul Nakko, după imigrații Batiușkov, rus, și Zașciuk, rutean, cari au deschis calea pentru ai lor în asemenea cercetări și alți străini să vie pentru a ni spune din trecutul nostru ce-i interesează numai pe dânșii și ce li folosește numai lor.

II

Mai ușoară și mai plină de roade ar fi munca folcloristului, adunător de cântece, de povești, de zicale, de farmece, de datine, de artă populară în aceste locuri pe care nici un hotar nu le poate despărți de iubirea noastră ca și de interesul nostru, tot mai viu.

Se știe că, afară de câte un Constantin Stolnicul Cantacuzino, căutător în vechile balade ale unor lămuriri istorice precise, care desigur că nu pot să rămâie acolo neatinse, afară de câte un Văcărescu, a cărui ureche se încânta de ritmul viu sau trist, de melodia săltăreață sau plângătoare, a doinelor și horelor, în care găsea poate asemănări cu acea poezie populară italiană care, după marele liric

sicilian dialectal Meli, nu mai putea fi ignorată, poezia populară românească a fost strânsă întăi de doi străini, sârbul Vuk Karadic, care-și încredință culegerea lui Asachi, în casa din Iași a căruia ea arse fără să fie publicată, și cutare medic ieșan, Laskaris, prieten al cercetătorului vieții sârbești Possart, prin care ni s-a păstrat știrea. Numai peste câteva decenii erau să vie la lucru, de dragul țerii, dar și de al originalității romantice, gata să forțeze în reproducere și nota dezmierdătoare și nota tragică, Alecu Russo, un basarabean, plin încă de farmecul codrilor și șesurilor de peste Prut, și Vasile Alecsandri.

Măcar ca un semn de mulțămită față de memoria celui dintăi, frumoasă minte, îndemnată de emoții totdeauna sincere și nobile, s-ar fi cuvenit să întrebăm mai de curând, mai des și cu mai mult folos pe țeranii români din locul lui de naștere. Viața răzeșească, aproape neatinsă pănă azi, cu serbătorile ei tradiționale, cu obiceiurile ei străvechi, trebuie să fi păstrat mai bine decât orice alt strat popular românesc cântecul național, cu ariile fără de care numai cărturarii, deprinși în abstracții, și-l pot închipui. Nu se poate să fi pierit de acolo lungile bocete tânguitoare, solemnele orații de nuntă - din care dădeam cutare, foarte frumoasă, după una din trecătoarele foi românești basarabene apărute

la începutul erei constituționale, în „Floarea darurilor”, I -, vioaiele urări de Crăciun și de Anul Nou, cântecele de iubire și de dor, istețele chiuituri de horă sigure de lovitura lor. Pe teritoriul Codrului, unde se prădau și armele, calul tatarului și oile mocanului în trecere pe șesuri, a înflorit odată acel cântec de haiducie anonimă, înaintea marilor haiduci cu nume vestite, cântec pe care-l știe azi, pănă în munte, unde l-a cules învățătorul Vasiliu din Tătăruși, Moldova toată: acolo tocmai să se fi pierdut el în sărăcie și înstrăinare? Ceva mai jos, unde a răsărit din închipuirea unui popor viteaz icoana epică a lui Grue biruitorul hanului, acest ciclu de lupte să se fi dus el cu totul din amintirea poporului? N-o putem crede.

Poezia populară basarabeană n-a putut fi înrâurită, - cum a fost a noastră de aici, și tot mai mult, în fond și formă din nenorocire - de limba stricată cu franțuzește a oficialității jandarmului și perceptorului, de cunoștințele, de cele mai multe ori confuze, ale școlii, de legi și forme administrative apusene. Precum Hotinul e și azi, cu tărăbile de lemn negru ce se prind sus în cârlige, cu străzile înguste și murdare, cu strălucita cetate roșie ca de sânge de deasupra mărețului Nistru larg, un târg din 1812, precum Soroca n-a pierdut o piatră din împrejmuirea ei de piatră, precum în toate colțurile trecutul îți

răsare întreg, ca o mângâiere pentru stările de azi, dar și ca o prigonire dureroasă, astfel gând, simțire, ritm, rimă, arie au rămas în cântecul basarabean cu totul neschimbate și absolut autentice.

Și acest cântec s-a îmbogățit prin expresia mișcată a două sentimente: unul e, dacă nu durerea pentru viața politică pierdută, dacă nu râvnirea după patria moldovenească desființată aici, măcar jalea ruperii de la frații ceilalți, care a făcut un „râu blăstămat”, osândit să sece ca pedeapsă, din cursul prăpăstuit al Prutului. E singurul hotar asupra căruia apasă și pentru popor un blăstăm. Și, al doilea, pe urma ispitei și silei care a dus mii de săteni români să moară de foame, de frig, de bolile rele ale străinătății, de la „Capcasul înghețat” până la pustiul manciurian al Amurului, s-a ridicat un alt plânset, de o tragică duioșie, de o supremă deznădejde fără păreche în exprimarea durerii unui popor fără noroc.

Această poezie a cules-o în treacăt, pentru observații fonetice, d. Weigand din Leipzig și un român, unul singur, Gheorghe Madan, care, pentru a fi în nota cuvenită, s-a făcut cenzor contra literaturii și cugetării românești la Chișinău.

Ca și trecutul românesc, cântecul neamului

și, alături cu el, tot ce alcătuiește cultura îndătinată a poporului, ne așteaptă peste Prut. Să nu zăbovim! Un popor care se întărește prin cultură de la toate izvoarele lui de viață morală nu poate pieri în veci, și nici pe unul din locurile pe care le-a fructificat munca sa și conștiința sa le-a făcut vii.

Accidentul Vlădicăi Ciceagov

Serbarea, la Chișinău, a anexării Basarabiei. Zi de rugăciuni și de praznice, de provocație și de beție; zi de imoralitate cinică față de Dumnezeu și de imoralitate cinică față de oameni.

Totul e pus la cale de vrednicul ierarh basarabean, păstorul tuturor sufletelor creștine, care sunt mai toate suflete de „moldoveni”. El știe ce a spus Sfântul Pavel despre graiul popoarelor, sfânt înaintea Domnului, și a cetit de atâtea ori Evanghelia Pogorârii Sfântului Duh asupra Apostolilor cari prin voia cea de sus capătă puterea de a vorbi pe înțelesul tuturor neamurilor. El își dă seamă că, dacă, pentru vechiul Israel, limbile naționale erau blăstămul trufiei de la turnul Vavilonului, pentru Hristos Mântuitorul ele sunt îndeplinirea unei porunci din ceruri.

Dar Serafim Ciceagov e un muscal, un nobil muscal, un fost ofițer rus. El e din vechiul Israel, frământat din ură, apăsare și intoleranță. Dumnezeul lui e cazon și nu știe decât rusește; poliția și jandarmeria lui de vlădici și preoți n-are altă menire decât de a tunde căzăcește națiile și a le îmbrăca în mondirul împărătesc.

Azi a biruit iarăși. A făcut să se decreteze oficial sărbătoarea urii, a amenințării, a batjocurii. Și el ține să fie acolo în clipele când se va proclama, în auzul miilor de robi doriți de o pâne și un păhar de rachiu, gloria armelor țarului care i-au câștigat o brazdă de pământ de la niște bieți creștini cari nu s-au luptat, ca la 1812, ori ca la 1878, s-au luptat cu dușmanii țarului.

Și iată-l cetind cuvintele binecuvântării care cuprinde un blăstăm. Pare că întinerește. E ostașul ce a fost: aurul nu e al odăjdiilor de arhiereu, ci al uniformei luptătorului; cârja-i lucește înaintea ochilor ca o baionetă; din cățuia de argint fumegă sânge, și mirosul de tămâie se preface în greul miros de după luptă: praf de pușcă, sudoare, moarte. Și vlădica Serafim, cu numele îngeresc, se bucură.

Ziarele au spus că atunci a căzut. Desigur, de căldură... Era în mai și o zi cu soare. Dar, când am cetit noi aici, în cugetele fiecăruia auzit-am un glas care spunea că nu este încă un Dumnezeu pentru nedreptate și că Dumnezeul cel drept răspinge și doboară pe acei cari cutează să ridice către dânsul prinosul crimelor vechi ca și al crimelor nouă.

1912 (Neamul românesc, anul al VIII-lea,

nr. 64.)